



GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER



2023

ISSN 0015-248X (print)

ISSN 2670-2541 (online)



KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Ann-Charlotte Palmgren
Ansvarig chefredaktör
Lina Metsämäki
Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Pia Maria Ahlbäck
Martina Björklund
Mats Börjesson
Nina Kivinen
Else-Britt Kjellqvist
Bengt Kristensson Uggla
Tage Kurtén
Kristina Malmio
Sverker Sörlin
Ulrika Wolf-Knuts

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Jutta Ahlbeck
Carina Gräsbeck
Margrét Halldórsdóttir
Eetu Keijonen
Jonas Lagerström
Hanna Lindberg
Ann-Charlotte Palmgren

Formgivning

CheckPoint Oy

Tryckning

Oy Nordprint Ab

Kontakt

Redaktionen: finsktidskrift@abo.fi
Prenumerationer: pre-finsktid@abo.fi

Mer om oss

www.finsktidskrift.fi
Instruktioner för skribenter:
www.finsktidskrift.fi/medverka/for-skribenter/
Om prenumerationer: www.finsktidskrift.fi/prenumerera/


Bidragsgivare

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Svenska Kulturfonden,
Föreningen Konstsamfundet, Stiftelsen Emilie och Rudolf
Gesellius fond för filantropiska och kulturella ändamål, William
Thurings Stiftelse, Kommerserådet Otto A. Malms Donationsfond,
Waldemar von Frenckells stiftelse

Innehåll 5/2023

<i>Chefredaktör Ann-Charlotte Palmgren</i> Bakom kulisserna	5
--	---

Kollegialt granskade artiklar

 <i>Ruth Grüters, Mikaela Björklund, Sofie Lundell & Ria Heilä-Ylikallio</i> Språk- och kultursensitivitet hos blivande lärare – en hermeneutisk och socialsemiotisk analys av lärarstuderandes yttranden	9
---	---

Essäer

<i>Kjell Andersson</i> Mona Morales-Schildts väg till Kosta. En essä om kontakt och konflikt bakom ett konstnärskap.	31
<i>Panu Petteri Höglund</i> Máirtín Ó Cadhain – kyrkogårdens domedagsbasun	45
<i>Bjarne Lindström</i> Mellan folkupplysning och statlig kontroll. Om_statistikens Janushövdade roll i samhällsbygget	57

Granskaren

<i>Sofia Jusslin</i> Ett mer holistiskt strålkastarljus: Kroppar, material, språk och texter i pedagogiska interaktioner	67
<i>Harriet Silius</i> Akademins moder och Åbobornas system	71
<i>Sarah Wikner</i> En hyllning till Svenskan i Finland	74
<i>Julia Öhman</i> Det blygsamma stuglivet - lösningen på våra miljöproblem?	77

Bakom kulisserna

Ögonblicket, när ett literärt företag sådant som detta tager sin början, vore man böjd att anse som en löftets stund, då en högtidlig förklaring borde afges om det mål man föresatt sig att uppnå.

Med dessa ord inleder chefredaktör C. G. Estlander det första numret av *Finsk Tidskrift* som publiceras år 1876. Estlander fortsätter med att skriva att han ska vara mindre högtidlig eftersom det är ”ovisst, huruvida företaget kommer till något mål”. Det jag kan skriva, 147 år senare, är att *Finsk Tidskrift* fortsättningsvis är livskraftig. Samtidigt ska jag som nybliven chefredaktör och i likhet med Estlander inte vara särskilt högtidlig. Jag ser fram emot att fortsätta arbetet som påbörjats av alla tidigare chefredaktörer. Även redaktionssekreteraren är ny och jag har glädjen att få samarbeta med FM Lina Metsämäki. Trots den förnyade redaktionen, avspeglar detta nummer en kontinuitet av tidskriften. Numret innehåller både en kollegialt granskad vetenskaplig artikel, djupgående essäer och recensioner där forskare från olika vetenskapsfält skriver om aktuella böcker.

En möjlig gemensam nämnare för essäerna som ingår i numret är *det osynliga* på olika sätt. Dels består texterna av personporträtt som av olika orsaker inte fått eller får så mycket utrymme i historieskrivningen. Dels berör osynligheten det arbete som föregår insamling av statistik och det som förblir osynligt i befintlig statistik.

I numrets kollegialt granskade artikel studerar Ruth Grüters, Mikaela Björklund, Sofie Lundell och Ria Heilä-Ylikallio hur

lärarstuderande formulerar sig om språk- och kultursensitivitet. I sin studie utgår de från skriftliga kursreflektioner med fokus på kultur och identitet. Kohorten består av förstaårsstuderande med klasslärarinriktning och andraårsstuderande med speciallärarinriktning vid Åbo Akademis lärarutbildning. För att få grepp om studenternas perspektiv tillämpar artikelskribenterna begreppen förståelsehorisont, förförståelse och intentionalitet. Dessutom används både en hermeneutisk läsning och funktionell textanalys för att förstå det empiriska materialet. Förutom att språk- och kultursensitivitet blir synlig, blir det i studien även synligt att det finns ett behov av fortsatt forskning inom området.

Efter denna artikel följer två essäer som kan läsas som personporträtt. I den första skriver Kjell Andersson om Mona Morales-Schildt (1908–1999) som var glaskonstnär och författaren Göran Schildts första hustru. Essän beskriver hennes arbete vid glasbruk, varuhus, porslinsfabrik och yllefabrik. Dessutom visar Andersson även hur relationer med ett flertal olika personer formade hennes konstnärskap och karriär som glaskonstnär.

Medan fokus i stort är på relationer och deras inverkan på Mona Morales-Schildt i Anderssons essä, blottlägger Panu Petteri Höglund i sin essä dialektens, världsbildens och ideologins betydelse för iriska Máirtín Ó Cadhains författarskap och roll som översättare. Medan Höglund poängterar att Ó Cadhains världsbild och ideologi inte nödvändigtvis är särskilt sammanhängande, visar Höglund också hur motstridiga influenser påverkar och tar sig uttryck i författarskapet och livet i stort. Den mustiga Connemara-dialekten är dock något som är konstant hos Ó Cadhain.

I numrets avslutande essä skriver Bjarne Lindström utgående från sina erfarenheter som vetenskaplig assistent vid tidigare nordiska institutet för samhällsplanering, planeringschef vid tidigare landskapsstyrelsen på Åland och chef för den åländska statistik- och utredningsmyndigheten. I essän får vi ta del av Lindströms observationer och insikter vad gäller statistikinsamling och texten belyser hur statistik används för att forma och kontrollera autonomier och stater. En av de osynligheter som förs fram i essän är hur Åland osynliggjorts av den finländska statistikcentralen, som också är den instans som förmedlar statistik till Nordiska ministerrådet.

Med dessa texter, inklusive Granskarens recensioner, önskar
Finsk Tidskrift sina läsare givande fortsatta lässtunder.

Ann-Charlotte Palmgren

Åbo, 17.9.2023

Kollegialt granskade artiklar

📖 Språk- och kultursensitivitet hos blivande lärare – en hermeneutisk och socialemiotisk analys av lärarstuderandes yttranden

*Ruth Grütters, Mikaela Björklund,
Sofie Lundell, Ria Heilä-Ylikallio*

Bakgrund, kontext och syfte

Ett av Finlands största problem inför framtiden är den låga nati-
viteten (Aro et. al. 2020). Bland annat därför är det välkommet att
via forskning beskriva förutsättningar hos olika yrkesgrupper och
sambandsaktörer att inkludera personer med olika språk och kultu-
rer i den dagliga verksamheten. Lärare är en sådan yrkesgrupp och
i den här artikeln riktas intresset mot språk- och kultursensitivitet
hos lärarstuderande inom svenskspråkig lärarutbildning i Finland.
På så sätt fås en glimt av framtidens resiliens i de skolor där dessa
lärarstuderande antas vara verksamma om några år, det vill säga

kapaciteten att skapa språk- och kultursensitiva samt inkluderande lärmiljöer för elevpopulationer som präglas av en allt större mångfald.

Att undervisa i flerkulturella klassrum kräver pedagogisk och didaktisk kompetens, grundad på språk- och kultursensitivitet, som tar hänsyn till elevers varierande bakgrunder. Språklig och kulturell mångfald bland elever lägger ett stort ansvar på lärarutbildningen. Lärarstuderande ska beredas för att undervisa i flerkulturella klassrum och behöver således enligt Europeiska kommissionens rapport om mångfald i undervisning (2017, 20) förhålla sig empatiskt och reflexivt till sina egna övertygelser samt kulturella och socioekonomiska olikheter. Det här karaktäriserar föreliggande studies kärna nog så träffande: att diskutera hur lärarstuderande reflekterar över egna attityder till och möten med andra kulturer.

Finland är en intressant kontext för en studie om språk- och kultursensitivitet i skola och lärarutbildning. Landet är konstitutionellt tvåspråkigt (finska, svenska), med några nationella minoritetsspråk (samiska språk, romani, karelska, finskt och finlandssvenskt teckenspråk) och ett flertal dialekter inom språkgrupperna (Björklund et.al. 2013). Detta återspeglas också i de svenskspråkiga grundskolorna i Finland, där andelen elever med både svenska och finska som hemspråk i medeltal utgör ungefär 50 % dryga 40 % talar enbart svenska hemma, en liten andel på ca 5 % talar enbart finska hemma och den återstående lilla andelen talar något annat språk än de inhemska (se till exempel Hellgren et.al. 2019). Trots det betraktas Finland ofta som ett språkligt och kulturellt mycket homogent land, eftersom andelen immigranter är låg i jämförelse med till exempel Sverige. Med utgångspunkt i denna paradox om förment homogenitet och faktisk diversitet, som dock skiljer sig från mönstren i de övriga nordiska länderna, blir det av betydelse att fråga hur lärare och lärarstuderande tar sig an frågor kring flerspråkighet, mångfald samt språk- och kultursensitivitet (Björklund et.al. 2013). Tidigare studier har indikerat att finländska lärares inställning till flerspråkighet generellt är positiv, men att beredskapen för språk- och kultursensitiv undervisning varierar (till exempel Alisaari 2019; Alisaari & Heikkola 2020).

Den utbildningspolitiska bakgrunden för studien utgörs av de gällande nationella läroplansgrunderna för den grundläggande utbildningen i Finland (GLGU 2014), som ställer högre krav på lärares språk- och kultursensitivitet än tidigare läroplansgrunder. Björklund och Björklund (2021) visar att den språkliga och kulturella dimensionen lyfts fram både som ett egenvärde och som en självklar komponent i synen på lärande. Målet anges vara ”att lära eleverna att värdesätta olika språk och kulturer samt att främja två- och flerspråkighet” (GLGU 2014, 88). Behovet av ny kunskap om språk- och kultursensitivitet har resulterat i ett flertal nationella spetsprojekt, vars syften varit att stöda språk- och kultursensitivitet bland lärare och lärarutbildare (DivED¹, KuKaS²) samt utveckla undervisningsmaterial som i en högre utsträckning stöder språklig och kulturell mångfald (O.LIKA³, KuTiMat⁴). Lärarutbildare har också identifierat flera möjliga utvecklingsområden inom sina respektive utbildningsprogram (Hellgren et.al. 2019, 151–156). Utgående från den här specifika kontexten kan vår studie utgöra ett bidrag till den internationella diskussionen om språklig och kulturell mångfald i lärarutbildning.

Syftet med vår studie är att beskriva och tolka hur lärarstuderande formulerar sig om språk- och kultursensitivitet. Vi granskar syftet via två forskningsfrågor:

1. Hur positionerar sig lärarstuderande till språk- och kultursensitiv undervisning?
2. Hur formulerar sig lärarstuderande om språk- och kultursensitivitet?

1 DivED (Diversity in Education) var ett spetsprojekt finansierat av utbildnings- och kulturministeriet i Finland under åren 2017–2020. Syftet med projektet var att utveckla en språk- och kulturmedveten praxis i lärarskap och lärarutbildning.

2 KuKaS (Kulttuuri- ja katsomussensitiivistä opetusta ja ohjausta kehittämässä) var ett projekt vid Helsingfors Universitet med syftet att se kulturell diversitet som ett komplext fenomen och bidra till en bättre integration av studerande.

3 O.LIKA - Styrka i mångfald, är en webbplats med fritt tillgängligt undervisningsmaterial kring temat kulturell mångfald. Utbildningsstyrelsens specialunderstöd står som finansierare och syftet är att utveckla kompetens om kulturell mångfald i den grundläggande utbildningen.

4 KuTiMat (Kulttuuritietoiset materiaalit osaksi koulun arkea) är ett projekt finansierat av Utbildningsstyrelsen med syftet att främja kulturmedveten undervisning, skolkultur och lärarutbildning.

Den första frågan placerar studien i hermeneutiken (Gadamer 1990) genom att undersöka och tolka de studerandes förståelsehorisont som blivande lärare i ett språk- och kultursensitivt klassrum. Den andra frågan diskuterar lärarstuderandes konkreta formuleringar om språk- och kultursensitivitet med hjälp av den funktionella grammatiken (Halliday 1994). Som analysverktyg synliggör och konkretiserar den funktionella textanalysen de studerandes erfarenheter av en kurshelhet och är samtidigt en nödvändig etapp i etableringen av det som Ricœur (2001, 76) betecknar som den hermeneutiska bågen. Analysen av textens tecken och strukturer utgör den ena bågspelaren i förståelseprocessen, medan den andra bågspelaren bildas av den fördjupande tolkningsprocessen. Därmed representerar beskrivningen av de studerandes förståelsehorisonter spännvidden mellan den hermeneutiska och den socialsemiotiska analysen.

Tidigare forskning

Internationella studier med fokus på flerkulturalitet i lärarutbildningen, språk- och kultursensitivitet samt kompetens om kulturmöten hos lärarstuderande tar fasta på attityder och hur utbildningen har förberett de studerande för arbete i mångkulturella miljöer. Därtill föreslås olika modeller för att utveckla en god beredskap och konstruktiva förhållningssätt bland blivande och i tjänst varande lärare (se till exempel Barry & Lechner 1995; Martin & Dagostino-Kalniz 2015; Mergler et.al. 2016). Även om studierna varierar i tid och kontext och har olika syften och metoder går det att iaktta ett relativt tydligt mönster i att det över lag förekommer en positiv grundinställning till mångfald i termer av språk och kulturer bland såväl finländska som utländska lärarstuderande (till exempel Llompart et. al. 2023; Karpava et.al. 2023). Det tycks också finnas en viss tveksamhet till om lärarutbildningen ger den beredskap lärare behöver i arbetsvardagen och olika typer av kursupplägg föreslås för att stärka lärares förhållningssätt och kompetens inom det flerkulturella området. Det som konsekvent lyfts fram är behovet av mer långsiktiga eller kontinuerliga utbildnings- eller fortbildningssatsningar (till exempel

Mergler et.al. 2016), behovet av lärarutbildare som visar modell på kulturell kompetens i det flerkulturella klassrummet (Keengwe 2010) och behovet av att erbjuda lärarstuderande möjlighet att uppleva och öva i situationer med flera minoritetsspråk och olika kulturer representerade (Lompart et. al. 2023; jämför Björklund & Björkgren 2016). Alasuutari och Jokikokko (2010) poängterar dessutom vikten av signifikanta andra och ”lärande genom dialog och konflikter skapade av känslomässigt starka upplevelser” (ibid, 27, egen översättning).

Flera forskare med inriktning på det flerspråkiga och flerkulturella klassrummet talar för behovet av mer djupgående forskning och systematiskt utvecklingsarbete med fokus på språkligt ansvarsfull pedagogik och språk- och kultursensitivitet hos (blivande) lärare (Acquah & Commins 2017; Alisaari & Heikkola 2020; Hahl & Löfström 2016; Hellgren et.al. 2019). Bland de studier som tangerar språk- och kultursensitivitet med fokus på lärarutbildning i Finland kan nämnas Acquah och Commins’ (2013; 2017) undersökningar om lärarstuderandes attityder till och upplevelser av att undervisa i mångkulturella situationer. Också Kimanen, Alisaari och Kallioniemis (2019) studie kring lärarstuderande och lärares upplevda kompetens att undervisa i flerkulturella klassrum är relevant för vår studie. Resultaten visar att kurserna som erbjudits i studierna har utvecklat studerandes attityder till och beredskap för en språk- och kultursensitiv pedagogik. Till skillnad från ovan nämnda studier, som över lag granskar längre hunna lärarstuderande, vill vi undersöka hur studerande i början av sina pedagogiska studier formulerar och positionerar sig om språk- och kultursensitivitet efter en grundläggande introducerande kurs.

Som tillägg till vetenskapliga studier kan vi identifiera ett paradigmskifte i policydokument. I den gemensamma europeiska referensramen för språk (Council of Europe 2020) presenteras en ny syn på den lärande individen, både i kursplanering och undervisning genom att främja elevengagemang och autonomi. I rapporten om flerspråkig och interkulturell utbildning betonas den interkulturella aspekten i mötet med ”cultural otherness” (Council of Europe 2016, 12). Det här paradigmskiftet kan till viss del återfinnas i den kurslighet som utgör underlag för vår studie.

Material och metod

Datainsamlingen i den här studien är kopplad till det nationella DivEd-spetsprojektet (2017–2020) som vid Åbo Akademis lärarutbildning lade fokus på att ytterligare stärka ett befintligt kursupplägg med inriktning på kultur och identitet. Den ifrågavarande kursen har utvecklats i kollegialt samarbete alltsedan millennieskiftet och antagit lite olika former och fokus beroende på den aktuella forskning som bedrivits bland lärarutbildarna och de förändrade läroplansgrunderna. Kursen genomförs i huvudsak under en vårtermin i början av studierna genom gästföreläsningar, studiebesök och olika kursaktiviteter (Gullberg et.al. 2017).

Det empiriska materialet består av skriftliga kursreflektioner med fokus på kultur och identitet av en kohort förstaårsstuderande med klasslärarinriktning och andraårsstuderande med speciallärarinriktning (N=49). Kursdeltagarna valde själva om de önskade överläta sina svar för forskningsändamål genom att skriftligt ge sitt medgivande i kursreflektionen. Endast svar från de studerande som uttryckligen gav tillåtelse har ingått i analysen. All forskning som bedrivs vid Åbo Akademi följer etiska överenskommelser om god vetenskaplig praxis. Deltagandet är frivilligt och informanterna kan när som helst avbryta sin medverkan i datainsamlingen. Informanternas identitet avslöjas inte, trots att kännedom om lärarutbildningsenheten ges.

Materialet och de olika analyskedena har förvarats bakom lösenord på Åbo Akademis server och forskarnas lokala hårddiskar. Datamaterialet har samlats in via lärplattformen Moodle och överförs i anonymiserat och analyserbart textformat av kursläraren som är en av forskarna i den här studiens forskargrupp. Övriga forskare har således arbetat med ett anonymiserat datamaterial. Datamaterialet är representativt för en särskild grupp vid en särskild tidpunkt (jämför Flyvbjerg 2010), men resultaten kan vara relevanta för kunskapsutvecklingen också vid andra lärarutbildningar nationellt och internationellt.

Studiens material består av de studerandes svar på fem öppna frågeställningar kopplade till de olika språk- och kulturrelaterade aspekter som belysts under kurshelheten:

1. Nämn kort dina två viktigaste insikter om kulturmöten.
2. Vi har velat erbjuda er några gränsöverskridande möten. Berätta kort om ett av dessa och motivera varför du upplevde det som gränsöverskridande.
3. Nämn vilka olika typer av fiktion har du mött under kursen och reflektera över vilken av dessa du tyckte var mest utmanande som blivande lärare. Ange varför.
4. Berätta kort om dina viktigaste insikter om hur elevens kultur och identitet bör beaktas i undervisningen.
5. Redogör kort för vilket mervärde du anser att ämnesövergripande och helhetsskapande undervisning kan ha för förståelsen av kultur och identitet.

Frågorna besvarades i ett digitalt formulär med avgränsade svarsfält. Vårt studieobjekt är således strängt taget inte en enhetlig text skapad av en avsändare till en mottagare, utan de studerandes svar på frågor som ställts av de kursansvariga efter avslutad kurs. Det är dessa yttranden som studeras för att komma åt de studerandes perspektiv på språklig och kulturell sensitivitet. I enstaka fall diskuteras också frågorna som ställdes till de studerande för att visa dynamiken mellan igångsättaren (kursansvarigas uppmaning) och responsen (studerandes redogörelse).

Forskarna i den här studien har vinnlagt sig om att hantera materialet med största möjliga känslighet för att avtäcka mönster som finns i de studerandes formuleringar. Denna känslighet syns i sammansättningen av forskargruppen. Gruppen består av fyra forskare som tillför olika perspektiv i analysarbetet. Björklund är verksam lärare på den aktuella kursen och har direkt närhet till studerandena och datainsamlingen, Heilä-Ylikallio har ett bredare ansvar för hela utbildningsprogrammet, Lundell är en längre hunnen lärarstuderande som själv har avlagt motsvarande kurs för några år sedan och Grüters bidrar med en erfaren forskarblick utifrån. Vår avsikt är inte att göra parallella analyser, utan snarare att fördjupa förståelse genom att arbeta i flera lager.

Forskargruppens analysarbete har skett transparent i cirklar genom kvalitativ innehållsanalys som är en lämplig metod för att klassificera och identifiera olika mönster i insamlade data (Berg & Lune 2012; Hsieh & Shannon 2005). Samtliga forskare har läst råmaterialet och fört öppna diskussioner om hur en systematisk analys och efterföljande tolkning och kunskapsproduktion på bästa möjliga sätt kunde ske. En första analys gjordes med syftet att förstå lärarstudenternas språk- och kultursensitivitet bättre (Hsieh & Shannon 2005; Berg & Lune 2012). De teman som kunde avtäckas låg snuddande nära frågeställningarna som ställts i enkäten, varpå forskarna beslöt att ta ett annat angreppssätt för en djupare analys. I stället prövades den funktionella grammatiska analysen enligt Halliday, vilket möjliggjorde analys med hjälp av socialsemiotiskt metaspråk (Halliday 1994; Halliday & Matthiessen 2014). Analysarbetet fullföljdes enligt Hallidays funktionella grammatik och vävdes samman med en hermeneutisk strävan till förståelse. Forskarna har systematiskt synliggjort och diskuterat varje skede i analysprocessen, vilket garanterar undersökningens trovärdighet och tillförlitlighet.

Vår förståelse av projektet påverkar den metodologiska och analytiska ingången i materialet, eftersom forskare analyserar data "with an informed but, nonetheless, strong bias" (Hsieh & Shannon 2005, 1283). Däremot ser vi det som en styrka att definiera vår förståelsehorisont gentemot de studerandes med hjälp av en gemensam nämnare – språket. I analysen av materialet strävar vi efter att med hjälp av Hallidays funktionella grammatik konkretisera de studerandes reflektioner i en hermeneutisk kontext. Den metodologiska utmaningen att få tag i de studerandes förståelse har vi valt att lösa genom att analysera formuleringarna genom en kombination av funktionell textanalys och hermeneutisk läsning och synliggöra processen explicit för läsaren. Därför återges anonymiserade citat längre fram i samband med analysen och tolkningen. Före det förankrar vi studien teoretiskt och metodologiskt.

Teoretisk och metodologisk positionering

Studien placerar sig i det sociokulturella fältet som är förankrat i Vygotskys tänkande om samspel med omgivning och synen på lärande som en social företeelse. I den bemärkelsen är kunskap och språket som kunskapen kommer till uttryck genom alltid beroende av en historisk och kulturell kontext (Dysthe 2001, 36). Denna studies material är yttranden (språk) om språk och kulturell sensitivitet (kunskap) framlagda i en konkret kontext (kursutvärdering inom en grundläggande kurshelhet). För att undersöka hur de studerandes perspektiv framträder i materialet utnyttjar studien hermeneutiken, främst Gadamer, både metodologiskt och teoretiskt. Hans teoretiska begrepp kopplas till Hallidays teori om meningsskapande. De teoretiska ramarna är således avgörande för metoden, som kombinerar det hermeneutiska och det socialsemiotiska spåret i analysen.

Hermeneutiken, så som den framstår i Gadamers *Wahrheit und Methode* (1990), kan ge oss flera lämpliga begrepp för att förstå materialet i den föreliggande studien. Positionerings- och horisontbegreppet kan knytas till det hermeneutiska utgångsläget som de studerande befann sig i då de blev ombudda att se tillbaka på kurshelheten och ta ställning till frågorna i undersökningen. Retrospektiviteten på kurshelheten kan således betecknas som de studerandes reflektioner över sina egna erfarenheter i möte med gränsöverskridande upplevelser – *horisontbevarande* eller *horisontutvidgande* perspektiv – och därmed ge ny erfarenhet och kunskap. Med horisontbevarande avser vi de studerandes språkliga uttryck som innehåller generaliseringar och allmänt accepterade attityder, medan vi ser de studerandes yttranden om utmaningar som horisontutvidgande.

Det hermeneutiska samtalet som utspelar sig som ett samspel mellan fråga och svar, kan emellertid inte förbise ett annat viktigt begrepp – textens intentionalitet (Tønnesson 2004, 81). När intentionalitet förankras i texten undgår forskaren att hamna i den psykologiserande fällan där man försöker göra den empiriska avsändarens och mottagarens intention till föremål för analysen. I vårt material innebär det här att i det ögonblick de studerande svarar på frågorna i undersökningen börjar yttrandena semantiskt

leva sina egna liv. Således kan vi med Derridas (1982) insikt i bak-huvudet konstatera att yttrande och mening aldrig sammanfaller helt, men det är ändå möjligt att bedöma och kartlägga spår av mening i yttranden. I detta avseende använder vi nyckelbegreppen förförståelse, fördom och förväntningshorisont som teoretisk och analytisk katalysator. Vi har alltid med oss tidigare erfarenheter, uppfattningar och upplevelser i en förståelseprocess – detta är vår förförståelse. Centralt här är enligt Gadamer (1990, 314) våra fördomar som villkor för förståelse. Närmare bestämt fördomar som möjliggör att lärarstuderande reflekterar över utmaningar och träder in i den hermeneutiska cirkeln som beskriver på vilket sätt förståelsen förflyttar sig mellan del och helhet (Gadamer 1990, 331).

De konkreta formuleringarna relaterade till språk- och kultursensitivitet inbjuder till en socialsemiotisk ingång inspirerad av Hallidays funktionella grammatik och kompletterar och utvidgar en tillämpad hermeneutik (Halliday 1994; Halliday & Matthiessen 2014). Här vill vi kort presentera centrala begrepp i den funktionella grammatiken som vi har använt i analysen för att förstå de studerandes meningskonstruktioner eller – för att använda Gadamer's begrepp – förståelsehorisonter.

Villkoren för Hallidays funktionella grammatik är att språket är en resurs för att skapa mening när människor samverkar (Halliday & Matthiessen 2014, 30). Allt språkbruk äger rum i en situationskontext som bidrar till att bestämma hur texten ser ut, både innehållsmässigt och grammatiskt. Därför har vi granskat hur språkets tre metafunktioner används för att förstå omgivningen (ideationell metafunktion), samspelet med andra (interpersonell metafunktion) och texten som en semantisk helhet (textuell metafunktion) (Halliday & Matthiessen 2014, 211). Den ideationella metafunktionen visar sig genom två processer, de relationella och de mentala, och konkretiseras ofta genom prepositionsfraser eller verbgrupper; den interpersonella metafunktionen representerar förhållande till och mellan deltagare och framträder på meningsnivå, genom val av modus och deltagarroller, medan den textuella metafunktionen realiserar genom informationsutveckling i en text, till exempel tema-remastruktur och lexikala kedjor (Halliday 1994; Maagerø 1999, 61). Med tema-remastruktur avses här pendlingen mellan det ett yttrande handlar om, alltså tema, och det som sägs om

temat, alltså rema. Lexikala kedjor utgörs av kortare och längre sekvenser av ord. Vi har valt att luta oss mot både hermeneutiken och den funktionella grammatiken för att å ena sidan legitimera den textnära analysen av studiens material och för att å andra sidan kunna använda hermeneutikens begreppsapparat i diskussionen om de studerandes kunskapsskapande och vår forskarposition. På så sätt visar det teoretiska ramverket likheter med Ricœurs tidigare nämnda hermeneutiska båge (Ricœur 2001, 76).

Analys och tolkning

I detta avsnitt presenterar och diskuterar vi på vilket sätt en hermeneutiskt inspirerad analys och en funktionell textanalys kan ge svar på följande forskningsfrågor: Hur positionerar sig lärarstuderande till språk- och kultursensitiv undervisning? och Hur formulerar sig lärarstuderande om språk- och kultursensitivitet?

Vår hermeneutiska läsning av ifrågasvarande formuleringar har rört sig mellan begreppen förståelsehorisont, förståelse och intentionalitet för att få grepp om hur de studerande positionerar sig till språk- och kultursensitiv undervisning och hur förståelsehorisonten avtecknas i enlighet med vår tidigare nämnda hypotes, antingen bevarande eller utvidgande.

Den bevarande förståelsehorisonten kännetecknas av yttranden som innehåller generella och okontroversiella uttryck: "Alla elever bör ses som den de är. Alla elever bör uppmuntras till att vara sig själva, oavsett kultur och andra aspekter som kan spela roll". Modala hjälpverb i kombination med pronomenet *alla* framhäver en normativ aspekt och bidrar till att förstärka förväntningen om ett harmoniskt och okontroversiellt klassrum där alla kan "vara sig själva". I svaren om ämnesövergripande undervisning visas det bevarande när de studerande lyfter fram sammanhanget och ämnesshelheter:

Genom ämnesövergripande undervisning får man med så mycket flera aspekter och det blir oftast roligare. Genom att eleverna förstår

mindre delar inom kultur och identitet så vartefter så börjad [*sic*] de också förstå sambandet och hur det fungerar som en större helhet.

I citatet skymtar vi dessutom den hermeneutiska cirkelrörelsen när den studerande beskriver på vilket sätt eleverna bekantar sig med mindre delar för att kunna förstå helheten. Samspelet mellan del och helhet nämns här som en harmonisk process och kopplar till den studerandes förväntningar på ämnesövergripande undervisning i en bevarande förståelsehorisont.

Å andra sidan utvidgas de studerandes förståelsehorisonter när de relaterar och överför sina personliga erfarenheter av språk- och kultursensitiv undervisning till elevernas perspektiv och lärarperspektivet. För eleverna innebär denna undervisning att de lättare kan ”koppla till sig själva och förstå att kultur och identitet hör ihop” och få ”nya tankesätt om världen runt dom”. De studerande utvidgar därtill sin förståelse genom att reflektera över utmaningar i ett flerkulturellt och flerspråkigt klassrum ur ett lärarperspektiv: ”det kan bli svårt att ta alla elever och de olika kulturer, traditioner osv i beaktande”. Exemplet visar att de studerande klarar av att identifiera vilket ansvar läraren har i flerkulturella undervisningssituationer.

Det kan vara krävande för lärarstuderande att gå utanför den egna bekvämlighetszonen och hantera sina egna fördomar för att kunna bedriva flerkulturell undervisning:

Jag tror att många saker kan kännas utmanande för lärare men ‘små’ eleverna känner sig tryggare i situationen och har ingenting mot olika kulturer. Vanligtvis vill barnen vara kompisar med alla andra. Jag tror att det är svåraste som lärare att glömma alla egna fördomar.

I de studerandes reflektioner kring utmaningar i sammanhanget nämns explicit begreppet *fördom* så som det ofta används i vardagligt tal – ett negativt laddat begrepp som fördömer någonting på förhand. Från en hermeneutisk synvinkel blir det tydligt att de studerande artikulerar sin förförståelse utgående från det de anser är lärarens utmaningar i ett flerkulturellt klassrum. I det här perspektivet fungerar fördomarna som möjligheter för förståelse:

När man pratar öppet om olika kulturer och deras sätt så minskar de även fördomar och rädslor över de kulturer och deras seder som man inte kanske är bekanta med. Förståelse av kultur och identitet minskar säkert även rasism som kan uppstå av rädsla.

Läraren måste alltså kunna artikulera den egna förförståelsen för att ge eleverna möjlighet att förstå olika kulturer.

Förutsättningen för både den bevarande och den utvidgade förståelsehorisonten är subjektets förmåga och vilja till att gå i dialog med uppdraget. Ur hermeneutiskt perspektiv kan studerande erkänna att de har nått gränsen för sin förståelsehorisont: "Förstår inte frågan". Att medge att frågan inte förstås är emellertid också ett uttryck för intention som refererar till ett inre sakförhållande.

Intentionen i studerandesvaren visar sig också i de studerandes strävan efter att beskriva nya erfarenheter i möte med kurshelhetens aktiviteter:

Den uppgift som för mig var mest tankeväckande var då man själv skulle sätta sig in i en flerspråkig miljö. Jag besökte Missionskyrkans flyktingcafé och lade då också märke till min egna osäkerhet i den religiösa samvaron då jag själv kände mig malplacerad. Denna känsla stöter säkert många på som möter Finlands kultur, det är inte bara språket som är en utmaning.

I citatet förmedlas osäkerheten med att delta i en religiöst eller kulturellt obekant miljö. Denna upplevelse av att känna sig obekvämlig liknas vid hur ens egen kultur kan uppfattas som utmanande för utomstående. Den intentionella potentialen i uttrycket begränsas inte bara till försöket att förmedla avsändarens osäkerhet, utan överför också känslan av att vara malplacerad i förhållande till andra som möter finländsk kultur. Därtill framkommer en överskridning eller utvidgning av den studerandes förståelsehorisont när hen reflekterar över den egna kulturen som främmande för andra. I redovisningen av konkreta gränsöverskridande möten ser vi alltså en tydlig positionering av studerandes uppfattning av sig själva som "vanlig finländare" och mer specifik i följande exempel: "Som 'vanlig finne' är det svårt att öppna upp för kvalitativa diskussioner om religion utan att det börjar handla om argumentation och konkurrens". Studerandesvaren visar medvetenhet om en egen ståndpunkt och hur den här positionen utmanas av "det andra"

så att de studerande upplever det som gränsöverskridande eller "utanför min 'comfort zone'".

De studerandes hermeneutiska positionering utvecklas nedan genom en funktionell textanalys för att konkretisera och stärka den hermeneutiska bågen (Ricoeur 2001). Yttrandena om kulturmöten är genomgående positiva och kommer ofta till uttryck genom verb som indikerar liberala, toleranta och politiskt korrekta inställningar. I frågan om "dina två viktigaste insikter om kulturmöten" kan vi identifiera relationella processer där de studerande beskriver kulturmöten med hjälp av metaforer: "Kulturell mångfald är en rikedom". Mentala processer träder fram i verbkonstruktioner som uttrycker tankeprocesser och känslprocesser: "Man måste kunna acceptera andras synsätt och värderingar. Respektera den andres kultur. Att se på olika kulturer på et (sic!) mångsidigt sätt". Exemplet visar att de studerande relaterar kulturmöten till någonting de anser vara viktigt och betydelsefullt i deras vardag. Sett till de mentala processerna kräver kulturmöten en positiv inställning ("acceptera, respektera") och ett nyanserat synsätt.

De studerandes meningsuppbyggnader, val av modus och deltagarroller är delar av den interpersonella metafunktionen som informerar om det relationella i uttrycken. Studerandesvaren är påstående utformade som svar på frågeformulärets uppmaningar. En stor del av svaren saknar ett uttalat subjekt och är så kallade ellipser: "Att uppskatta också andras utgångspunkter. Hur man lär sig bättre se saker ur andras perspektiv". Subjektbortfallet i ellipserna är å ena sidan en följd av hur frågan ställdes, men i den funktionella grammatikens kontext kan man förstå dem som marginalisering av informanternas aktiva ställningstaganden. "Att vara öppen för olikheter" blir närmast stående som ett allmängiltigt påstående och tonar ned de studerandes aktiva del i yttrandena. Denna marginalisering av subjektet visas också när de studerande använder det opersonliga pronomenet "man" i kombination med modala hjälpverb som "bör": "Vid kulturmöten bör man ta i beaktande att folk från olika kulturer har haft olika uppväxter och har således olika seder och värderingar". Modala hjälpverb framhäver både den appellativa aspekten i uttrycken och understryker samtidigt att avsändaren (den studerande) är upptagen med att svara "rätt", det vill säga i enlighet med kurshelhetens innehåll.

Utöver modala hjälpverb är också modala adverbial indikatorer på avsändarens relation till det som blir sagt. Modala adverbial som "säkert, självklart, faktiskt, knappast, ofta, dagligen" uttrycker inte bara egna eller andra attityder, utan också känslor för det som sägs:

Kulturmöten är mycket vardagliga nuförtiden. Jag anser att vi stöter på olika kulturer dagligen även om vi inte är medvetna om det.

De modala formerna förstärker de studerandes uppfattningar av kulturmötenas betydelse som en del av deras vardag och kurshelheten har också bidragit till en medvetenhet om olika kulturer som en naturlig och vardaglig del i deras omgivning.

Överlag kommer ett asymmetriskt förhållande mellan deltagarrollerna till uttryck i svaren (Halliday & Matthiessen 2014, 135). Lärarutbildarna står bakom uppmaningarna som kräver ett svar från de studerande. Med beaktande av detta kan uttrycken förstås som "svar-på-uppgiften" i en klassisk undervisningskontext. Lärarutbildarna förväntar sig information och de studerande förväntas svara på frågor. Det är med andra ord ett hierarkiskt maktförhållande mellan deltagarna, som återspeglas i å ena sidan de elliptiska svaren, å andra sidan den breda användningen av det personliga pronomenet *man* tillsammans med modala hjälpverb.

Lärarformuleringen om gränsöverskridande möten sticker ut med en förklarande och inbjudande meningsinledning: "Vi har velat erbjuda" före själva uppmaningen: "berätta". Meningen inleds med det personliga pronomenet *vi* som har reella referenter i den yttre verkligheten, nämligen lärarutbildarna, och inte refererar till ett personligt *vi* som står för *man* eller *folk i allmänhet*. Uppmaningen innehåller två kommunikationsformer innanför den interpersonella metafunktionen där både ett informativt erbjudande "Vi har velat erbjuda er..." och ett krav på att ge information "Berätta kort..." kombineras. Texturvalet visar flera förekomster av personliga pronomen i studerandesvaren; en sannolik förklaring på den ökade användningen av personliga pronomen kan alltså vara kursledarnas användning av *vi* i själva uppgiftsformuleringen.

Genom den textuella metafunktionen träder de element som är relevanta för sammanhanget i texten fram, såsom textkedjor, medieringsform och genre. Den tidigare nämnda ellips-strukturen kan också karaktäriseras som en realisering av tema-remastrukturen

i den textuella metafunktionen (Halliday 1994, 52–54; Halliday & Matthiessen 2014, 89). Som svar på uppmaningen ”Nämna kort...” läser vi upprepade gånger nominalfraser. En möjlig orsak till att några studerande väljer att svara med ofullständiga meningar är det implicita sammanhanget mellan fråga och svar; uppmaningen uttrycker redan vad som ska nämnas: ”dina två viktigaste insikter om kulturmöten”. Informationen uppfattas som känd och den studerande svarar bara med nominalfraser ”Att vara öppen för olikheter”, som i detta perspektiv har rema-platsen och visar tillbaka på den kända informationen (tema) i läraruppdraget.

Genom att synliggöra analysprocessen ovanför har vi provat att närma oss den metodologiska utmaningen i att förstå de studerandes förståelsehorisonter genom en funktionell textanalys och på detta vis eftersträvat att förverkliga Ricoeurs hermeneutiska båge. I det följande och sista avsnittet diskuterar vi resultatens relevans utgående från studiens syfte.

Avslutande diskussion

I spännvidden mellan den hermeneutiska pelaren och den social-semiotiska pelaren har vi beskrivit och tolkat hur lärarstuderande formulerar sig om språk- och kultursensitivitet. Vi valde således två olika teoretiska ingångar.

Den hermeneutiska läsningen av materialet har gett oss möjlighet att säga någonting om hur de studerande positionerar sig till språk- och kultursensitiv undervisning och vilka perspektiv som framträder i deras reflektioner. De studerandes positionering kan beskrivas som både bevarande och utvidgande genom att de i sina yttranden å ena sidan bekräftar kurshelhetens innehåll och å andra sidan relaterar kursinnehållet till sig själva som utmanande i ett flerspråkigt och -kulturellt klassrum, alltså en tydlig utveckling mot ett professionellt lärarperspektiv.

Den funktionella textanalysen visar hur de studerande förhåller sig till innehållet i och förståelsen av kurshelheten (ideationell metafunktion), hur de ser sig själva i samspel med andra (interpersonell metafunktion) och hur dessa två funktioner uttrycks i meningsfulla betydelsehelheter (textuell metafunktion) (Halliday

1994; Halliday & Matthiessen 2014). Det är genomgående positiva yttranden om kulturmöten, som ofta kommer till uttryck genom verb som indikerar liberala, toleranta och politiskt korrekta inställningar. Bortsett från att kontexten kan ha betydelse för de studerandes val av ord, visar den ideationella läsningen att innehållet och betydelsen av kurshelheten uppfattas som givande och lärorik. Det är den interpersonella och textuella metafunktionen som avslöjar någonting om osäkerheten och utvecklingspotentialen hos de studerande. Yttrandena kan tolkas som att de studerande förminskar den egna rollen som blivande lärare på flera sätt. För det första kan marginaliseringen av studerandesubjektet indikera att de studerande inte ännu har utvecklat en tydlig läraridentitet; de så att säga gömmer sig bakom pronomenet *man* och nominalfraser. För det andra kan de förstärkande vardagliga modaladverbialen förstås som medvetandegörande av redan existerande förhållningssätt och således en tydlig positionering, men då mer som ansvarsfull medborgare än studerande och framtida lärare. Slutligen visar analysen av den interpersonella metafunktionen hur en asymmetrisk maktrelation initieras av att kurslärarna använder det personliga pronomenet *vi* i en av frågorna. Flera av de studerande svarar med pronomenet *jag* och placerar sig dessutom i en nationell kontext: "vanlig finländare". Ordvalet synliggör de studerandes positionering som subjektcentrerad och nationellt definierad i enlighet med den interpersonella och textuella metafunktionen. Analysen visar således på en inbyggd maktobalans, vilket understryker vikten av att variera reflektionsredskap och utvärderingsmetoder i lärarutbildningen.

I ljuset av den funktionella och hermeneutiska analysen avtecknas flera perspektiv på de studerandes insikter om den egna utvecklingen mot ett professionellt lärarskap. Som lärare in spe är de noviser i en kontext som utmanar deras professionella förväntningshorisont och betonar värdet av ämnesövergripande och helhetsskapande undervisning. Därtill artikulerar de studerande betydelsen av en undervisningspraxis som underlättar gränsöverskridande möten, så som studerandes besök till moské och ortodox kyrka.

Resultaten kan på så sätt legitimera studiens metodologiska val: att koppla samman funktionell textanalys med hermeneutiken.

Hallidays metafunktioner ger oss inblick i det empiriska materialets grammatiska strukturer och deras funktioner, medan hermeneutiken bidrar med att tolka de konkreta uttrycken i ett förståelseperspektiv. Vår metod är som tidigare nämnts inspirerad av Ricœurs hermeneutiska båge eftersom den är en kombination av djupgående textanalys och hermeneutisk läsning. Den möjliggör en helhetsförståelse för de studerandes växande professionalitet i relation till språk- och kultursensitivitet.

Studiens avsikt är att bidra till forskning som efterlyser en mer genomgående språk- och kultursensitiv beredskap hos blivande lärare (Llompart et. al. 2023; Hellgren et.al. 2019; Hahl & Löfström 2016). Vi argumenterar för att grundförutsättningarna för att utveckla språk- och kultursensitivitet hos lärarstudierande inom Finlands svenskspråkiga utbildningskontext är goda. Då de studerandes individuella utgångspunkter varierar mycket innebär det att språk- och kultursensitiv undervisning behöver betonas kontinuerligt i lärarutbildningen och att möjligheterna till reflektion, perspektivbyte och fördjupning behöver erbjudas i olika fora och på varierande sätt för att de utbildningspolitiska målen om mångfald ska kunna nås (GLGU 2014, 21).

Även om studien har bidragit med ny kunskap om hur studerande reflekterar över språk- och kultursensitiv undervisning och dess praxis, är det uppenbart att en studie som den här inte kan avslutas utan att diskutera framtidens lärarutbildning. Baserat på resultaten i studien ser vi ett behov av fortsatt forskning kring hur lärarutbildningen genom ett stärkt deltagarperspektiv mer systematiskt kan följa upp de långvariga effekterna av undervisning i språk- och kultursensitivitet (jämför Council of Europe 2020; 2016). Således kan studien inspirera till fortsatt kursutvärdering och kursutveckling. Resultaten bidrar också till att forskningsbaserat diskutera nya tankesätt inom lärarutbildning som ska förbereda lärarstudierande för mötet med gränsöverskridande utmaningar i dagens flerkulturella klassrum.

Vår analys av kurshelheten är en fördjupning av en nationell satsning i Finland, förankrad i det nationella DivEd-projektet, som har strävat efter att främja en språk- och kultursensitiv verksamhetskultur hos lärare såväl i lärarutbildning, grundutbildning som gymnasieutbildning (DivEd u.å.). Satsningen har även fått

en fortsättning i internationella utvecklingsprojekt, till exempel EU-projektet Listiac som också betonar reflektionens kritiska roll i utvecklingen av professionell kunskapsbas och professionell identitet hos blivande lärare (Bergroth et. al. 2022). Vår studies resultat om meningsskapande hos lärarstuderande kan därmed ha internationell relevans. Vi ser också potential för att använda Riccers bäge i fortsatt forskning som önskar förstå yttranden om verkligheten i en hermeneutisk kontext.

Litteratur

- Acquah, Emmanuel O. & Commins, Nancy L. (2013): "Preservice teachers' beliefs and knowledge about multiculturalism", *European Journal of Teacher Education* 36(4), s. 445–463. <https://doi.org/10.1080/02619768.2013.787593>
- Acquah, Emmanuel O. & Commins, Nancy L. (2017): "Methods that matter in addressing cultural diversity with teacher candidate", *Teaching in Higher Education* 22(5), s. 501–518. <https://doi.org/10.1080/13562517.2016.1273217>
- Alasuutari, Hanna & Jokikokko, Katri (2010): "Intercultural Learning as a Precondition for More Inclusive Society and Schools", *Finnish Journal of Ethnicity and Migration* 5(3), s. 27–37.
- Alisaari, Jenni, & Heikkola, Leena Maria (2020): "Kielellisesti vastuullista pedagogiikkaa ja oppilaan tukemista: Suomalaisen opettajien käsityksiä kielen merkityksestä opetuksessa", *Kasvatuslehti - Koulutuksen tutkimuslaitos* 51(4), s. 395–408. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202201148084>
- Alisaari, Jenni., Heikkola, Leena Maria, Commins, Nancy L. & Acquah, Emmanuel O. (2019): "Monolingual ideologies confronting multilingual realities. Finnish teachers' beliefs about linguistic diversity", *Teaching and Teacher Education* 80(1), s. 48–58.
- Aro, Timo, Aro, Rasmus & Mäkelä, Iida (2020): *Väestöselvitys 2040: Ikäryhmäkohtaiset ja alueelliset väestöennusteet sekä uusien opiskelijoiden määrien ennuste kaikilla koulutusasteilla Suomessa 2018–2040*. Helsingfors: Sitra.
- Barry, Nancy H. & Lechner, Judith V. (1995): "Preservice teachers' attitudes about and awareness of multicultural teaching

- and learning”, *Teaching and Teacher Education* 11(2), s. 149–161. [https://doi.org/10.1016/0742-051X\(94\)00018-2](https://doi.org/10.1016/0742-051X(94)00018-2)
- Berg, Bruce L. & Lune, Howard (2012): *Qualitative research methods for the social sciences*. New Jersey: Pearson Education.
- Bergroth, Mari, Dražnik, Tjasa, Pepiot, Nathalie, van der Worp, Karin & Sierens, Sven (2022): *Linguistically sensitive teacher education: toolkit for reflection tasks and action research*. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022021018583> [hämtat 8.12.2022]
- Björklund, Mikaela & Björkgren, Mårten (2016): ”Some headmaster perspectives on cultures and beliefs in multicultural schools: a qualitative interview study”, *Journal of Religious Education* 64(1), s. 33–46. <https://doi.org/10.1007/s40839-016-0026-0>
- Björklund, Mikaela & Björklund, Siv (2021): ”Embracing Multilingualism in Teaching Practicum in Finland? DLC as a Tool for Uncovering Individual and Institutional Multilingualism”, *Dominant Language Constellations Approach in Education and Language Acquisition*, red. L. Aronin & E. Vetter. Cham: Springer, s. 131–150.
- Björklund, Mikaela, Björklund, Siv & Sjöholm, Kaj (2013): ”Multilingual Policies and Multilingual Education in the Nordic Countries”, *International Electronic Journal of Elementary Education* 6(1), s. 1–22.
- Council of Europe (2016): *Guide for the Development and Implementation of Curricula for Plurilingual and Intercultural Education*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Perlego.
- Council of Europe (2020): *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. *Council of Europe*. <https://www.coe.int/lang-cefr> [hämtat 8.12.2022].
- Derrida, Jacques (1982 [1972]): *Différance. Margins of Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- DivEd. (u.å.): *Diversity in Education*, <https://dived.fi/sv/> [hämtat 8.12.2022].
- Dysthe, Olga (2001): ”Sosiokulturelle teoriperspektiv på kunnskap og læring”, *Dialog, samspel og læring*. red. O. Dysthe. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, (2017): *Preparing teachers for diver-*

- sity: the role of initial teacher education: final report. Publications Office of the European Union [online]. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/637002> [hämtat 6.11.2022].
- Flyvbjerg, Bent (2010): "Fem misförståelser om casestudiet (Five Misunderstandings about Case-Study Research)", *Kvalitative metoder*, red. S. Brinkmann & L. Tanggaard. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag, s. 463–487.
- Gadamer, Hans-Georg (1990): *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: Mohr.
- GLGU (2014): *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Gullberg, Tom, Björkgren, Märten & Björklund, Mikaela (2017): "Gränsöverskridande möten och demokratiska samtal", *Hyvään lähteillä – demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus opetustyössä*, red. P. Männistö, M. Rautiainen & L. Vanhanen-Nuutinen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, s. 96–101.
- Hahl, Kaisa & Löfstöm, Erika (2016): "Conceptualizing interculturality in multicultural teacher education", *Journal of Multicultural Discourses* 11(3), s. 300–314. <https://doi.org/10.1080/17447143.2015.1134544>
- Halliday, Michael (1994): *An Introduction to Functional Grammar* (2. ed.). London: Edward Arnold.
- Halliday, Michael & Matthiessen, Christian (2014): *Halliday's introduction to functional grammar* (4. ed.). London: Routledge.
- Hellgren, Jan, Silverström, Chris, Lepola, Laura, Forsman, Liselott & Slotte, Anna (2019): *Hur hanteras två- och flerspråkigheten i de svenskspråkiga skolorna? Resultat av en utvärdering i åk 1–6 läsåret 2017–2018*. Nationella centret för utbildningsutvärdering [online]. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020100883137> [hämtat 28.11.2022].
- Hsieh, Hsiu-Fang & Shannon, Sarah. E. (2005): "Three approaches to qualitative content analysis", *Qualitative Health Research* 15(9), s. 1277–1288.
- Karpava, Sviatlana, Björklund, Mikaela & Björklund, Siv (2023): "In Search of Dominant Language Constellations among Multilingual Young Adults in Cyprus and Finland: The Influence of Multiple Language Use and Practices on Linguistic Identity and Trajectories as Future Teachers", *Policy and Practice for*

- Multilingual Educational Settings. Comparisons across Contexts*, red. S. Björklund & M. Björklund. Bristol: Multilingual Matters, s. 121–146.
- Keengwe, Jared (2010): "Fostering Cross Cultural Competence in Preservice Teachers Through Multicultural Education Experiences", *Early Childhood Education Journal* 38(3), s. 197–204. <https://doi.org/10.1007/s10643-010-0401-5>
- Kimanen, Anu Leena, Alisaari, Jenni & Kallioniemi, Arto (2019): "In-service and Pre-service Teachers' Orientations to Linguistic, Cultural and Worldview Diversity", *Journal of Teacher Educators* 8(1), s. 35–54.
- Llompart, Júlia, Dražnik, Tjaša & Bergroth, Mari (2023): "I am a Plurilingual Speaker, but can I Teach Plurilingual Speakers? Contradictions in Student Teacher Discourses on Plurilingualism in Spain, Slovenia and Finland", *Policy and Practice for Multilingual Educational Settings. Comparisons across Contexts*, red. S. Björklund & M. Björklund. Bristol: Multilingual Matters, s. 95–120.
- Maagerø, Eva (1998): "Hallidays funksjonelle grammatikk", *Å skape mening med språk: en samling artikler av M.A. Halliday, R. Hasan, J.R. Martin*, red. K. L. Berge, P. Coppock & E. Maagerø. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Martin, Renee J. & Dagostino-Kalniz, Victoria (2015): "Living Outside Their Heads: Assessing the Efficacy of a Multicultural Course on the Attitudes of Graduate Students in Teacher Education", *Journal of Cultural Diversity* 22(2), s. 43–49.
- Mergler, Amanda, Carrington, Suzanne, Kimber, Megan & Bland, Derek (2016): "Inclusive Values: Exploring the Perspectives of Pre-Service Teachers", *Australian Journal of Teacher Education* 41(4), s. 20–38. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2016v41n4.2>
- Ricœur, Paul (2001): "Hva er en tekst? Å forstå og forklare", *Hermeneutisk lesebok*, red. S. Lægereid & T. Skorgen. Oslo: Spartacus Forlag.
- Tønnesson, Johan L. (2004): *Tekst som partitur*. Oslo: Unipub.

Essäer

Mona Morales-Schildts väg till Kosta. En essä om kontakt och konflikt bakom ett konstnärskap.

Kjell Andersson

Rikssvenskan Mona Morales-Schildt (1908–1999) var författaren Göran Schildts första hustru. För lite äldre finländska läsare är hon kanske känd som Görans följeslagare och allt-i-allo på de medelhavsseglatser med ketchen Daphne som resulterade i ett flertal bästsäljande böcker, börjande med *Önskeresan* publicerad år 1949. För rikssvenskar kan Mona Morales-Schildt vara mera känd som glaskonstnär eftersom hon från mitten av 1950-talet gjorde karriär som konstnär och designer vid Kosta glasbruk i Småland. Hennes mest kända skapelse är serien Ventana (från spanskans fönster), men också andra serier och föremål bär Morales-Schildts signatur. I en aktuell översikt från ett antikvitets- och aktionsperspektiv listas framför allt vaser, skålar, flaskor, karaffer, brevpres-sar, smycken och prydnadsföremål (Hellevik och Carlsson 2018). Morales-Schildts kollektion var från början bred och innefattade

både exklusivare och enklare bruksglas. I brev antyder hon att det i vissa fall var svårt att kombinera de estetiska ambitionerna med hållfasthet och hanterbarhet. Mona Morales-Schildt och Göran Schildt gick skilda vägar år 1964 när Monas karriär som konstnär på sätt och vis var på topp. Det finns dock starka kopplingar mellan Mona Morales-Schildts konstnärskap och äktenskapet med författaren och konsthistorikern Göran Schildt. I denna essä diskuterar jag dessa kopplingar samt andra centrala relationer och faktorer för hennes konstnärliga verksamhet. Förutom diverse tryckta källor utgör materialet brev från Mona Morales-Schildt till Göran Schildt samt annan kvarlåtenskap såsom fotografier. Båda typerna av material finns förvarade i Göran Schildts arkiv hos Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Mona Morales var dotter till musikprofessorn och tonsättaren Olallo Morales och sångerskan och musikpedagogen Clary Morales (f. Asplund). Hon växte således upp i ett musikaliskt och konstnärligt hem och förväntningarna var väl närmast att hon på ett eller annat sätt skulle följa föräldrarna i spåren. Vissa fysiska problem ledde dock till att hon fick avstå från en tilltänkt danskarriär och i stället började hon som 18-åring i Högre konstindustriella skolan i Stockholm, det som senare blev Konstfack. Efter genomgången 5-årig utbildning i HKS gick hon ytterligare en termin på Paul Colins reklam- och målarskola i Paris. Det var således med en gedigen konstnärlig utbildning som Mona Morales i början av 1930-talet inledde sitt yrkesliv. Som en tidig anställning nämns tecknande av annonser för Förenade yllefabrikerna i Norrköping; det rörde sig om raffinerade underkläder ämnade för modemedvetna damer (Holkers 1996). Annonstecknandet avlöstes av en position som assistent åt Wilhelm Kåge vid Gustavsbergs porslinsfabrik i Stockholm, till en början närmast som kontrollant och senare som tecknare av servisdekorer. I och med anställningen på Gustavsbergs porslinsfabrik var steget kanske inte så långt till porslinsfabriken Arabia i Helsingfors. Där anställdes hon nämligen som konstnär och designer år 1939.

Anställningen på Arabia blev kort i och med vinterkrigets utbrott och Mona Morales blev tvungen att återvända till Sverige. Den korta sejouren ledde dock till förbindelser som kom att prägla Mona Morales fortsatta liv. Hon bodde nämligen inneboende hos

Mila Schildt (f. Emilia Heikel), änka efter författaren Runar Schildt. Där träffande hon sonen Göran som hon fattade tycke för. Hon sökte med en blandning av mod och envishet upp honom efter att han sårats svårt i kriget - och föreslog äktenskap. Äktenskapet ingicks i Stockholm försommaren år 1941. Därefter levde paret några år i Lovisa innan Mona återvände till Stockholm, först som vicekommisarie för en konsthantverksutställning och senare som ansvarig för konsthantverksavdelningen vid varuhuset NK. Anpassningen till finländska förhållanden och speciellt till finländska krigsförhållanden var svår för den rikssvenska överklassflickan, en benämning formulerad av Göran Schildt. Också Göran, som vacklade mellan en akademisk och en fri litterär karriär, oroade sig för framtiden i ett Finland underkastat Sovjetunionens mörka skugga, som blev allt tyngre framemot krigsslutet. Sålunda bodde både Mona och Göran från 1940-talets mitt i Stockholm, även om Görans vistelse avbröts av långa arbetssejourer i Finland där han tyckte sig bättre finna ro och koncentrationsmöjligheter.

Yrkemässigt hade Mona Morales-Schildt efter flytten sin anställning vid varuhuset NK i Stockholm, medan Göran efter ett mellanspel med disputation i konstvetenskap vid Helsingfors universitet år 1947 etablerade sig som kritiker och kulturskribent vid den stora dagstidningen Svenska Dagbladet. Det som till stor del skulle komma att prägla parets offentliga liv var dock den idé som Göran länge närt om att segla ner till och på Medelhavet. Inför säsongen år 1947 införskaffade han ketchen Daphne och efter att han en sommar trimmat in henne i nordiska vatten var det år 1948 dags att styra kosan söderut. Tillsammans med en grundbesättning på Mona Morales-Schildt och matrosen Clas Brunius avverkade han de svenska vattnen inklusive Göta Kanal, Danmark, Nordsjön och de franska kanalerna, innan han slutligen nådde sina drömmars mål, Medelhavet, där han seglade från franska Marseille till Italien. Resan dokumenterades i boken *Önskeresan*, som snabbt blev en storsäljare. Följande år företogs en kryssning på västra Medelhavet, där bland annat Vivica Bandler under ett pass var gäst. Den kanske mest berömda seglatsen ägde rum år 1950 då Mona och Göran seglade från nordvästra Italien till Grekland, den klassiska antikens drömland, tur och retur, vilket beskrivs i *I Odysseus kölvatten* (1951). Efter detta följde ännu bland många andra

seglatser en litterärt välbeskriven långfärd från Venedig i Italien via Grekland och Turkiet ända in i Sudan via Suez-kanalen. Dessa resor beskrivs i *Ikaros hav* (1957) och *Solbåten* (1956). Göran Schildt var, via ett liberalt kontrakt med Svenska Dagbladet, fri att bedriva detta nautiska bohemeri, medan Mona Morales-Schildt frikostigt fick tjänstledighet från varuhuset NK för att följa med sin man på de långa segelfärderna.

Medelhavsseglatserna hade utan tvekan stor betydelse för Mona Morales-Schildt som konstnär. Dels fick hon en stor portion kontakt med Medelhavet och dess konst- och kulturhistoria, eftersom även Göran var mycket intresserad av alla konst- och kulturlämningar, dels konst- och kulturyttringar. Paret gjorde talrika strandhugg med Daphne och besökte allt från fornminnesfält och arkeologiska utgrävningar till konstmuseer, kyrkor och utställningar. Dels skapades under den här tiden kontakt till flera auktoriteter och berömda personer inom konstområdet, bland annat den venetianske glaskonstnären Paolo Venini. Dels kunde Mona också stifta bekantskap med sina rötter, eftersom hennes far Olallo Morales var son till en spansk diplomat också om han efter faderns tidiga död växt upp i Sverige med sin svenska mor som valt att återflytta. Serien Ventana bär direkt vittnesbörd om det spanska arvet och serien levandegör vad färderna med Daphne innebar.

Enligt vissa källor träffade Mona Morales-Schildt och Göran Schildt glaskonstnären Paolo Venini vid ett besök i Venedig med Daphne år 1950 (Holkers 1996). Detta har dock inget stöd i Göran Schildts egna reseredogörelser, enligt vilka man anlöpte Venedig år 1952 (Schildt 1960). En möjlighet är att de besökte Venedig och hyttan i Murano landvägen. Redan år 1951 anordnade varuhuset NK i Stockholm en utställning med Venini-glas ombesörjd av Mona Morales-Schildt (Holkers 1996). Oberoende av tidpunkter är det uppenbart att Mona Morales-Schildt tidigt blev god vän med Paolo Venini, och mer än så enligt Göran Schildt (Schildt 2003, 216). Hon berättar i ett brev till Göran år 1954 glättigt om en vistelse i Murano/Venedig som dels tycks handla om arbete på Daphne som nu ligger på varv här, dels om samvaro och diverse lokalt kringflackande med Venini (brev daterat 10 juni 1954). Lite senare då paret är på sin längsta resa med Daphne mot Egypten

och Sudan gästar Venini skutan från södra Italien till den grekiska arkipelagen, vilket är dokumenterat både på smalfilm och åtskilliga fotografier. Att spekulera i karaktären av Monas och Paolos vänskap och relation är inte uppgiften här, men klart är att han påverkade henne konstnärligt. Enligt Holkers (1996, 50) har Venini sagt till Morales-Schildt att ”glas är ett underbart material att arbeta med! Dölj det aldrig”, vilket för tankarna till de oblyga pretentioner som till exempel Ventana-kollektionen utstrålar.



En Ventana-skål från slutet av 1950-talet. Skålen är massiv, tung, och innefattar djupa medelhavsblå färglager. Samtidigt tar den vackert upp ljus och färg från träytan av asp. Bild: Kjell Andersson

Det brukar officiellt anges att Mona Morales-Schildt inledde sitt arbete på Kosta glasbruk år 1958 (Herlitz-Gezelius 1987). De facto hade hon dock åtminstone en kortare arbetssejour på bruket hösten

1956 där hon i brev till Göran (bland annat daterat 10 oktober 1956) beskriver hur hon är i full gång med idékläckande och skapande samt indragen i interna stridigheter. På sätt och vis kan man se det som naturligt att Mona Morales-Schildt gör ett gästspel på Kosta innan hon senare kontrakteras. Hon har sin konstnärliga utbildning och begåvning. Hon har kommit i nära kontakt med glas via Paolo Venini, som uppenbarligen satt in henne i de processer och konstnärliga ambitioner som präglar hans glastillverkning. Hon har haft att göra med konstglas på varuhuset NK, samt varit spindeln i nätet mellan varuhuset och konstnärer såsom Venini. Dessutom har varuhuset NK varit välvilligt inställt till hennes resor på Medelhavet med Daphne, vilket säkert delvis har sin grund i att man insett att hon via resorna fått insyn i en betydligt vidare konstvärld än den svenska och etablerat kontakter som varuhuset direkt haft nytta av. Som vi senare i essän skall se var varuhuset NK och hennes chef Tore Wennberg också en av hennes viktigaste supportrar när hon väl etablerat sig som konstnär på Kosta. Samtidigt innebar hösten 1956 och de efterföljande åren en mycket turbulent tid för Mona Morales-Schildt. Utan att ha insikt i denna turbulens kan man knappast helt förstå hennes övergång från marknadsförare och försäljare av konst och konsthantverk till konstnär i sin egen rätt.

På våren 1956 antyder hon i brev (daterat påskdagen 1956) en viss resignation visavi hennes chef Tore Wennberg och hennes arbete vid varuhuset NK. Samtidigt tycks hon fortfarande vara i full gång med arbetet inom varuhusets ram. På hösten verkar situationen vara en annan och breven från Kosta antyder underhandlingar om längre kontrakt med Kosta, inte så omfattande som de senare blev men uppemot tre månader per år. Morales-Schildt har med andra ord svarat på lockropen från Kostas konstnärlige ledare Vicke Lindstrand om att börja arbeta på bruket (brev daterat påskdagen 1956) och lossat banden med varuhuset NK. I början av 1957 skriver hon i ett brev (daterat 28 januari 1957) att hon antagligen reser till Kosta i mitten av februari om allt löper normalt. Det som dock händer är att hon blir indragen i arbetet med att etablera ett systerföretag till Artek i Stockholm. När företaget senare på våren öppnar blir hon, om än till synes med stor tvekan, dess föreståndare. Sejouren på Artek blir dock kort, dels på grund

av att företaget inte går runt, dels för att hennes äktenskap mer eller mindre kraschar och hon tvingas till sjukskrivning på grund av utmattning. Först efter rehabilitering i Italien återvänder Mona Morales-Schildt på våren 1958 till Kosta och inleder då på allvar sin karriär som glaskonstnär.



Mona Morales-Schildt var både exklusiv och jordnära. Här arbetar hon i hyttan tillsammans med glasblåsmästare, något som hon var första kvinna att göra på Kosta glasbruk.

Bild: Göran Schildt/Svenska litteratursällskapet i Finland, SLSA 1150.

Två kriser avtecknar sig. Dels en yrkesmässig kris som vintern 1958 får henne att se tillbaka på tiden vid varuhuset NK med motstridiga känslor. Hon skriver i ett brev (daterat 7–8 februari) om varuhuset som ”trots att jag hatade det ändå var ett stöd”, när hon nu känner sig utelämnad åt en opålitlig etableringsgrupp kring företaget Artek. Dels en äktenskaplig kris som påverkar Mona Morales-Schildt genom sämre självkänsla och själslig obalans.

Göran Schildt har beskrivit sitt äktenskap med Mona som ett så kallat kamratäktenskap. Göran Schildt (2000, 131–151) har skrivit om sina kvinnoförbindelser och antytt att Mona hade en liberal syn på äktenskapet och umgicks med andra män på lite samma villkor som han umgicks med kvinnor. Att Mona var frigjord kan man knappast ta miste på, likaledes torde hon ha haft relationer till andra män under den tid hon formellt var gift med Göran. Däremot är det från befintligt källmaterial omöjligt att sluta sig till att hon skulle ha delat den mycket frikostiga umgängessyn som Göran hade. Snarare torde hon ha känt till, och haft överseende, med de sidoförbindelser som maken hade men att det blev för mycket när han åren 1957–1958 enligt egen utsago tappade kontrollen över sig själv i en passionsaffär (Schildt 2000, 144–151) och bland annat satte henne i en svår situation med att låta det bli offentligt.

Både den yrkesmässiga och den äktenskapliga krisen kan ses som negativa drivkrafter bakom Mona Morales-Schildts konstnärliga ambitioner i slutet av 1950-talet. Det är utan tvekan så att Morales-Schildt hade en relativt fördelaktig anställning vid varuhuset NK. Detta tar sig uttryck i att hon som nämnts fick långa tjänstledigheter för att följa med på de långa seglatserna och hon fick vara inblandad i konst- och kultureliten i rollen som utställningsansvarig vid en exklusiv konstindustriförsäljningspunkt i huvudstaden, något som hon omvittnat trivdes med (Schildt 2000, 102). Samtidigt nämner Göran redan år 1945 att Mona efter segelsestern känner sig nere vid tanken på att “äterigen begrava sig i NK:s källare” (Loggbok, Liberté 1946). De långa Daphne-seglatserna underlättade anpassningen till NK och arbetets begränsande och otacksamma sidor, men då odysseerna var gjorda och nedteknade i de bästsäljande böckerna, var den bufferten förverkad och rollen som representativ hjälprea åt personer som sedan var de som stoltserade med namnet utåt kändes mer otacksam. Äktenskapskrisen ter sig mer dubbeltydig. När hon år 1958 officiellt och fullt ut satsar på design på Kosta är det utan tvekan i viss mån en reaktion på det hon upplevt med Göran: hon måste stå på egna ben och finna en plattform som fungerar oberoende av ett äktenskap som minst sagt knakar i fogarna. När hon lämnar NK och börjar satsa på Kosta och senare Artek, åren 1956–57, är hon ännu full av förtröstan gällande äktenskapet, även

om långvariga problem i relationen avspeglar sig i breven. Man kan kanske snarare i det här sammanhanget peka på de positiva sidor som äktenskapet med Göran Schildt, Daphne-resorna och anställningen på NK haft. Göran Schildts framgång med seglingsböckerna var enorm. Det gav en ekonomisk trygghet och plattform som paret inte tidigare haft. Innan denna framgång hade Monas stabila inkomst snarare behövts för att möjliggöra Görans ekonomiskt osäkra frilansande. Samtidigt hade Göran också visat att man kan nå en närmast exempellös framgång, om man vet vad man vill och satsar på detta mer eller mindre kompromisslöst. Kopplingarna mellan Daphne-seglatserna, verksamheten vid varuhuset NK och det egna ultimata konstskapandet har redan berörts i essän; det var många pusselbitar som gjorde att Mona Morales-Schildt år 1956 var mogen att satsa på en egen konstnärskarriär.

För att helt förstå Monas situation åren 1956–1959 bör dock också några andra signifikanta personer tas med i bilden. Det gäller först och främst fadern som avlider år 1957 och modern som avlider år 1959. Detta tog utan tvekan Mona hårt eftersom hon växt upp som omhuldad familjeflicka. Även som vuxen behöll hon en nära relation till föräldrarna och bröderna Olallo den yngre och Christer, samt till farbrodern Juan. Förlusten förstärks av att familjen i samband med faderns frånfalle blir tvungen att avstå från lantstället i Tällberg i Dalarna, där Mona tillbringat många ledigheter och uppenbarligen trivts. Samtidigt innebär föräldrarnas död en arvslott som bland annat innebär att hon flyttar in i mammans lägenhet efter hennes bortgång. Denna flytt ger utökad frihet och nya möjligheter att förverkliga en egen konstnärskarriär. Också den starka kvinnan bakom Arteks Stockholms-satsning, finländskan Maire Gullichsen bör nämnas. Gullichsen får via Göran Schildt en nära kontakt till Mona och det är uppenbart att hon stöder sin konstnärliga väninna i hennes försök att etablera och profilera sig inom en tuff och vid den här tiden ännu till stor del mansdominerad bransch. Satsningen på Artek känns inte helt rätt för Mona Morales-Schildt, men hon behåller Maire Gullichsens vänskap, trots det misslyckade etableringsförsöket i Stockholm. Exempelvis nämns Gullichsen som ett direkt stöd då Mona efter sin krisperiod definitivt etablerar sig på Kosta i en stor intervju när Mona Morales-Schildt fyller 80 år (Hedqvist 1988).

Slutligen måste också Astrid Sampe, textilkonstnär och affärs-
kvinna med internationellt rykte, nämnas. Hon var studiekamrat
med Mona på Högre konstindustriella skolan och de höll därefter
kontakt livet igenom. Sampe etablerade på varuhuset NK den väl-
kända *Textilkammaren*. Därtill är det troligt att Sampe spelade en
avgörande roll då Mona knöts till varuhuset, eftersom Sampe hade
inflytande också på direktionens nivå (Ericsson 2019). Senare knöt
Sampe starka kontakter till USA och hon verkar ha marknadsfört
såväl Göran Schildt som Morales-Schildt där. Mona Morales-
Schildts rykte som betydande konstnär bekräftades under en stor
utställningsturné i USA år 1963. Av allt att döma såddes fröna till
denna utställningsturné under Sampes flera USA-besök i slutet av
1950-talet (brev daterat 13 augusti 1958).

Det har ovan framgått att Mona Morales-Schildts etablering
som erkänd konstnär i slutet av 1950-talet kantades av turbulens.
Turbulensen berodde inte bara på yttre omständigheter utan
präglade också i hög grad den kreativa processen på verkstads-
golvet. Hon värvades ursprungligen till Kosta glasbruk av dess
konstnärlige ledare Vicke Lindstrand, men väl på Kosta blev hon
omgående indragen i en konflikt med sin uppbackare och rekry-
terare. Lindstrand visade avundsjuka när hon kom med goda idéer
och därmed vann entusiasm och gillande bland den övriga glas-
brukspersonalen. Han verkar mer eller mindre ha kopierat hennes
idéer, efter att han först utdömt dem. Därtill förbjöd Lindstrand
den mest framstående glasblåsaren på bruket, Bengt Heintze, att
samarbeta med henne. Detta skedde dels för att behålla honom för
sig själv, dels för att kanske också dämpa Mona Morales-Schildts
produktion och framgång. Monas brev till Göran under de första
åren på Kosta är fyllda av indignerade redogörelser över konflik-
ten med Lindstrand och de intriger som omspann denna, vilka
också omfattade en betydande del av den övriga personalen. Ett
närmare utforskande av dynamiken på Kosta i slutet av 1950-talet
ger vid handen att Mona Morales-Schildts iakttagelser och an-
klagelser förmodligen var rätt så objektiva. Konstnärliga ledaren
Vicke Lindstrand beskrivs av oberoende iakttagare som känslig
och lynnig med just den typ av beteende och tendenser att hamna
i konflikt som Mona Morales-Schildt beskriver (Herlitz-Gezelius
1987, 79–83). En rimlig tolkning är att Mona, när hon började

sin tjänstgöring på Kosta, möttes av ett konfliktklimat där det fanns en spänning mellan konstnärliga ledaren och personalen i övrigt och hon själv mer eller mindre ofrivilligt blev en aktör i ett konflikt- och intrigspel. Av breven att döma svalnade konflikten under åren, men den höll fortsättningsvis Morales-Schildt i en svår balanssituation: dels hämmade Lindstrands inställning hennes arbete, dels fick hon också hålla sig på mattan eftersom Lindstrand hade en större konstnärlig auktoritet och hon behövde hans uppbackning utåt. Det visade sig också när hon tog strid att hon fick andra i personalen emot sig; konfliktkartan var betydligt mer komplicerad än vad hon till en början trodde (brev daterat 11 augusti 1959).

Den största nyckeln till Mona Morales-Schildts framgång som konstnär var utan tvekan henne själv. I breven till Göran utstrålar hon en blandning av entusiasm, kreativitet och energi. Personer i hennes omgivning beskriver henne som en fläkt av värld och kvinnlig skönhet som får luften att börja röra på sig i den ganska slutna Kosta-hyttan. Samtidigt anar man för hennes egen del strategier för att marknadsföra det ännu relativt färska konstnärskapet, liksom hon alldeles tydligt har yttre uppbackare som av skäl som förblir mera dolda arbetar för hennes sak. Gällande de egna strategierna figurerar de signifikanta andra som redan nämnts ovan i de olika breven. Hon hoppas till exempel att Göran, som auktoritet på konstområdet, skall bekräfta henne eftersom "[d]e andra ... kan ej bedöma det konstnärligt internationellt" (brev daterat 15 oktober 1956). I samma brev föreslår hon också att Göran från Kosta "gör något mindre reportage t.ex. för Husis eller så". En annan person som ligger nära tillhands är Roberto Sambonet, som är Görans och Monas långvariga vän och medseglare på Daphne. I egenskap av italiensk konstnär med ett vidsträckt kontaktnät, är Sambonet en betydelsefull resurs och Mona hör sig bland annat för om han kan hjälpa henne med att vinna tillträde till triennalen i Venedig "när man nu har Roberto där, så vore det som f-n om man ej skall ha någon nytta av det" (brev daterat 27 februari 1960). Paolo Venini, glasauktoriteten, har hon uppenbart stött sig på under hela upptakten till det egna skapandet, och det blir således ett avbräck när han synbarligen oväntat avlider år 1959. En mera oväntad uppbackare, med tanke på det tidigare händelseförloppet,

är varuhuset NK och hennes förre chef Tore Wennberg. Varuhuset köper fortgående upp betydande delar av hennes produktion och Wennberg gästar ofta Kosta och öser beröm över Morales-Schildt vid kollektionsvisningar och tillhörande middagar och festligheter, till Vicke Lindstrands förtret. Källorna ger ingen inblick i varuhuset NK bakom kulisserna, men det är uppenbart att åren på varuhuset gett Mona bestående förtroende och uppbackning, trots att hon slutar där år 1956. Att minnas är också Astrid Sampes roll för Morales-Schildts framgång. Sampe har beskrivits som Monas bästa vän och hade en mycket stark position vid NK med bland annat plats i direktionen. Både Morales-Schildt och Sampe var verksamma inom området inredning och det är svårt att tro att hon inte lade ett tungt vägande ord för Mona då inköp av glas diskuteras. Hon hade också tidigt berett marken för Mona i USA (brev daterat 13.8.1958), även om Kostas försäljningschef Guy Robert (brev daterat 22 februari 1962) och förstas utställningsvaruhuset Georg Jensen (brev daterat 9 maj 1962) hade avgörande roller då utställningsvistelsen konkret tog form. Bland övriga uppbackare kan nämnas Ulf Hård af Segerstad som i ett flertal recensioner i Svenska Dagbladet (11 maj 1960; 27 oktober 1961; 19 november 1965) gav Mona Morales-Schildt stort beröm. Hård af Segerstad, som i tiderna också själv deltog i konstevenemang, var en skribent och kritiker med brett kunnande inom konstområdet, en auktoritet som senare förlänades så väl hedersdoktors- som professorstitel.

Sett ur ett kronologiskt perspektiv kan Mona Morales-Schildts karriär kanske karaktäriseras som högtflygande genast i starten. Hon lanserade tidigt serien Ventana som torde vara hennes mest berömda. Under de följande åren arbetade hon därefter intensivt, och den långa utställningsvistelsen i USA år 1963 var både en belöning för detta och det mest tydliga beviset för att hon lyckats som konstnär. Efter detta fortsatte hon 1960-talet ut arbetet vid Kosta och hade fortsättningsvis framgångar som glaskonstnär. En nyskapande kreativitet av den typ som kännetecknar Ventana finner man dock knappast efter den första femårsperioden. Hon hade helt enkelt i och med de första intensiva åren i hyttan gett uttryck för den skaparkraft som förmodligen hade funnits inombords, och fått växa, under flera årtionden. Kring 1970 fattade Mona Morales-Schildt ett radikalt beslut då hon pensionerade sig och flyttade till

sina förföräldrars Spanien. Hon var en kulturälskare och estet som inte längre kände sig riktigt hemma i det likriktade Sverige under 1970-talet. Efter flytten försvann hon från den svenska offentligheten och det är kanske orsaken till att hon idag inte är speciellt känd. Parallellen till Göran Schildt som några år tidigare byggt hus på grekiska Leros är således klar. Mona Morales-Schildt var dock en social person som etablerade ett nytt rikt liv i Spanien, och välkomnade både släktingar och vänner till sitt hus Casa Mona i Andalusien.

Källor

- Brev från Mona Morales-Schildt till Göran Schildt. Göran Schildt/Svenska litteratursällskapet i Finland, SLSA 1150.
Loggbok, Liberté 1946. Göran Schildt/Svenska litteratursällskapet i Finland, SLSA 1150.
Hård af Segerstad, Ulf (1960): "Kungen besökte Kostas expokavalkad", *Svenska Dagbladet* 11 maj.
Hård af Segerstad, Ulf (1961): "Glaset som massa och klump", *Svenska Dagbladet* 27 oktober.
Hård af Segerstad, Ulf (1965): "I samarbete med glasblåsaren", *Svenska Dagbladet* 19 november.
Hedqvist, Hedvig (1988): "Tillbaka i hyttan", *Svenska Dagbladet* 10 april.

Litteratur

- Ericsson, Anne-Marie (2019): *Astrid Sampe: förnyare av svensk industritextil*. Stockholm: Appell Förlag.
Hellevik, Linda och Carlsson, Viveca (2018): "Ett fönster mot Medelhavet". *Scandinavian Retro* 5(6), s. 46–54.
Herlitz-Gezelius, Ann Marie (1987): *Kosta: glaset och konstnärerna*. Lund: Bokförlaget Signum.
Holkers, Märta (1996): "Oh, vilken härlig kvinna". *Antik & Aktion* 11(2), s. 47–51.
Schildt, Göran (1949): *Önskeresan*. Helsingfors: Söderströms.
Schildt, Göran (1951, 2004): *I Odysseus kölvatten. Med Daphne till Grekland*. Helsingfors: Söderströms.

- Schildt, Göran (1957): *Ikaros hav*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Schildt, Göran (1960): *Med Daphne i sexton länder*. Helsingfors: Söderströms.
- Schildt, Göran (1956 [2004]): *Solbåten. Med Daphne på Nilen*. Helsingfors: Söderströms.
- Schildt, Göran (2000): *Tvivlets gåva*. Helsingfors: Söderströms.
- Schildt, Göran (2003): *Vinterkriget som fars. En ung mans dagbok 1939–1945*. Helsingfors: Söderströms.

Máirtín Ó Cadhain – kyrkogårdens domedagsbasun

Panu Petteri Höglund

Namnet Máirtín Ó Cadhain är tyvärr föga känt utanför den irisktalande världen, men för oss som behärskar språket låter det lika gigantiskt som Michail Sjolochov, Harry Martinson och Väinö Linna tillsammans – och det är inte en slump att två av de författare jag jämför honom med är nobelpristagare. Det är nämligen han som på 1900-talet var den ledande moderne författaren på iriska, men dessutom var han en av Irlands synligaste offentliga, engagerade intellektuella. I sitt samhälleliga deltagande inspirerades han lika mycket av sin tids internationella strömningar som av sin egen lantliga bakgrund som en son av *Gaeltacht*, de bygder där iriskan fortfarande är ett levande språk.

Máirtín Ó Cadhain, officiellt Martin Kyne, föddes i Connemara, det vill säga på kusten väster om staden Galway, år 1905 eller 1906, på hemmanet An Cnocán Glas nära byn An Spidéal. Han upplevde sin barndom i den kultur av muntligt historieberättande som ännu under det tidiga tjugonde århundradet präglade det irisktalande livet, men när den unga fristaten tillhandahöll stipendier för utbildningshungriga ynglingar med iriska som modersmål, var det naturligt att också han ansökte om

studiepengar. I tjuogoårsåldern kunde han inleda sina studier på Coláiste Phádraig, St Patricks lärarcollege, i Drumcondra/*Droim Conrach* – då norr om Dublin, i dag i Norra Dublin. Efter ett par år på denna högskola började han arbeta som lärare, till en början i staden Galway, därefter i den irisktalande byn Camus – ortnamnet har ingenting med Albert Camus att göra, utan är en arkaisk rättskrivningsvariant av det iriska ordet *camas*, 'liten vik'.

Under sin tid i Camus, som varade ända fram till år 1932, anträdde Máirtín också sin författarbana. Som så många andra blivande iriskspråkiga skriftställare rekryterades han av statsförlaget *An Gúm* för att översätta så kallad värdefull litteratur, om den nu var så värdefull, från engelska till iriska. För Máirtín blev det *Sally Cavanagh, or the Untenanted Graves* av den nationalistiske engelskspråkige författaren Charles J. Kickham (1828–82). Kickham var nästan blind sedan barndomen och hans hörsel var inte särskilt bra heller, men ändå agiterade han för organisationen *Irish Republican Brotherhood* – de så kallade fenierna – och publicerade ett antal dikter, sånger, artiklar och berättelser i detta syfte. Kickhams främsta roman, en sentimental landsbygdsskildring, hette *Knocknagow* (titeln är ett ortnamn); *Sally Cavanagh* är en tragisk tendensroman om en ung irländsk skönhets öde under hungersnödens år och utmärker sig med sin genres vanliga brister, men Máirtín gjorde sitt bästa för att ge boken en anständig språkdräkt på iriska – egentligen rikare på ord och vändningar än originalet.

Som irisk författare och översättare utgick Máirtín Ó Cadhain alltid från sin egen mustiga Connemaradialekt, som under hans ungdomsår var mindre känd i huvudstadens irisktalande kretsar än den sydligare form av iriska som främjades av många språknationalister med engelska som modersmål. I motsats till mången annan av sin tids iriskspråkiga författare med genuin dialektbakgrund var han dock emot all snäv och småaktig dialektprovinsialism: en gång skrev han till exempel i raljerande ton att en del dialektfrälsta inte kan kalla regelrätta regler för *rialacha* eftersom deras dialekt lånat in det engelska ordet *rules*, som då är det enda riktiga och genuina ordet för dem. Själv föredrog han att i andra dialekter söka efter det som hans egen inte hade, och ibland återupplivade han också ord från äldre litterär iriska. Hans språk gör dock ingalunda ett föräldrat eller arkaiskt intryck – däremot präglas det ofta av

egna sammansatta nyord han använder för att uttrycka moderna begrepp, men dylika trevande nödlösningar karakteriserade också andra iriskspråkiga författares stil på den tiden.

Efter Camus flyttade Ó Cadhain till det närliggande An Carn Mór. Under trettioalet var han på många sätt kulturellt och samhällsligt aktiv och grundade bland annat en ny medlemsförening av den nationella språkorganisationen Conradh na Gaeilge, Gäliska ligan. Han var också med om kampanjen att ge irisktalande lantbrukare från västkusten tillgång till bördigare mark i Irlands östra delar – en kampanj som ledde till grundandet av nybyggarbygden Ráth Cairn i grevskapet Meath, ett femtiotal kilometer från Dublin, år 1935. Det var också nu hans första noveller trycktes, men samtidigt blev det bråk med myndigheterna när de fick reda på att han var medlem i IRA. Máirtín arresterades och förlorade sitt lärarjobb.

Han fortsatte dock med sitt litterära arbete och gav ut både noveller han skrivit och folkloremateriel han samlat in. År 1939 trycktes hans första novellsamling, *Idir Shúgradh agus Dáiríre* – 'Halvt på lek, halvt på allvar'. Novellerna handlade mest om vardagen i det irisktalande Connemara och utmärkte sig redan med en imponerande språklig rikedom. Min favorit av dessa är *Mac Rí na nDeachmann*, 'Sonen till Tiondenas konung', eller kanske 'Sonen till Beskattarkonungen': det som "beskattas" är fågelbon, ty novellhjälten är son till en beryktad äggtjuv. De flesta kritiker ser inte novellen som en stor prestation, men när jag på unga år höll på att lära mig iriska fäste jag särskild uppmärksamhet vid den, inte bara tack vare den rika miljöskildringen utan också spänningen och dramatiken när "sonen till Tiondenas konung" klättrade upp och närmade sig boet för att sedan tappa greppet och falla ner i döden.

Andra världskriget kallades på Irland för nödtillståndet, *the Emergency*, på samtida iriska *Ré na Práinne*, och för Máirtín och de andra IRA-sympatisörerna innebar detta att de internerades på slätten Curragh i grevskapet Kildare, på iriska *Curach Chill Dara*, där det upprättades ett fångläger. Det var först år 1944 som Ó Cadhain frigavs – under fångelsevistelsen hade han förlorat bägge föräldrarna utan att ens kunna vara närvarande på deras begravningar. Efter kriget kunde han livnära sig som översättare

på parlamentet, och i februari 1945 gifte han sig med sin långvariga förlovade, Máirín Ní Rodaigh.

Det var också ett par år efter krigsslutet som han gav ut den andra novellsamlingen, *An Braon Broghach* – titeln ('Den smutsiga droppen') är vad irisktalande brännvinsbrännare brukar kalla den första droppen av destillationsprodukten. Samlingen inleds med en emigrationshistoria, *Tnúthán an Dúchais* – 'Hemlängtan': som bekant har utvandringen till Amerika sedan artonhundratalet varit en del av vardagslivet i Irlands gäliska bygder ännu mer än i det övriga Irland. Huvudpersonen i novellen dör i Amerika av vad författaren definierar som *tnúthán an dúchais*, hans eget uttryck för 'hemlängtan'. I övrigt är det en realistisk beskrivning av vad en irländsk immigrant upplever i sitt nya hemland, inte minst för att den också minnesvärt skildrar ett pyramidbedrägeri: huvudpersonen får höra av en bekant att det finns en så kallad nymodig bank med det förtroendeväckande namnet *Secure Investments Company* som det lönar sig att placera pengar i, men det hela slutar på det vanliga sättet, med en folkmassa som samlas utanför firmans affärslokaler för att förgäves kräva tillbaka sina pengar.

Av novellerna i den här boken torde dock *An Bóthar go dtí an Ghealachathair*, 'Vägen till den Lysande staden', vara den mest kända. Den lysande staden novellen anspelar på är Galway, *Gaillimh*, kuststaden där den irisktalande allmogen från författarens hembygd i Connemara sålde sina djur och grönsaker på marknaden. På ytan handlar novellen om en ung gift kvinnas tunga färd till marknadsstaden, men samtidigt skildras också kvinnans ensamhet och alienation i sin äkta mans hemby, där människorna gör ett främmande och skrämmande intryck, och hennes hopplöshet inför en enformig, monoton framtid av liknande tunga marknadsfärder som kommer att upprepa sig i all evighet.

Många av novellerna i de två första samlingarna präglas av en dylik atmosfär: tiden i dem är snarast cyklisk – en ung bondeson anträder till exempel sin livsbana som ny bonde, sköter sina åkrar och djur som fäderna på sin tid skött de sina, och till sist är han en gammal man beredd att överlåta sitt hemman åt sin egen son. Ó Cadhain romantiserar inte sin hembygd, snarare lägger han vikt på dess oföränderliga natur, vilket också gäller den sociala strukturen. Detta återspeglar sig träffande i hans första roman, *Cré*

na Cille eller 'Kyrkogårdens mull', en satirisk skildring av livet på den irisktalande landsbygden, som kom ut år 1950, när fragment ur den redan tryckts i iriskspråkiga tidskrifter.

Som roman påminner *Cré na Cille* en hel del om vissa latinamerikanska alster, främst Juan Rulfos roman *Pedro Páramo*, ty alla dess huvudpersoner är döda, och deras hinsides liv består av tjugota, skvallriga monologer om vem som egentligen är bättre folk eller inte och huruvida man nu är tillräckligt fint och dyrt begravd. De olika personerna har alltid sina egna fraser, språkliga manér och favorituttryck man känner dem igen på, och språket är grovt och ohyvlat och innehåller både oredigerad dialekt och inlånade, inte sällan missuppfattade engelska kraftord. Som författaren själv medgett har boken inspirerats av hans år på interneringslägret, där man inte hade mycket annat att göra än att föra ändlösa politiska diskussioner som aldrig ledde till någonting. En av berättarstämorna i boken kallas bara 'kyrkogårdens [domedags]basun', *Stoc na Cille*, och det som basunen säger inleds med de ödesdigert ekande orden: *Is mise Stoc na Cille. Éistfear le mo ghlór! Caithfear éisteacht* – 'Jag är kyrkogårdens domedagsbasun. Man ska lyssna till min röst! Man måste lyssna.'

Cré na Cille blev den enda roman Máirtín Ó Cadhain gav ut under sin livstid, om man inte räknar som roman den långa berättelsen *Fuíoll Fuine* (den svårtolkade titeln har i en engelsk översättning återgetts som *The Dregs of the Day*), som ingår i novellsamlingen *An tSraith Dhá Tógáil*. År 1951 prisbelönades Ó Cadhain för ett nytt romanmanuskript, *Athnuachan* ('Förnyelse'), men han tillät inte att boken trycktes – den kom ut först år 1995, tjugofem år efter författarens död. Det är min högst personliga åsikt att detta blev en stor förlust för irisk litteratur, ty denna roman, rik på humor och nostalgi, är betydligt tillgängligare och mera lättläst än både *Cré na Cille* och hans år 2002 tryckta tredje större prosaverk, *Barbed Wire*.

I *Athnuachan* kretsar berättelsen kring en hypokondrisk gammal, vars dödsrädsla eggas av de unga odågorna i hembyn: de hittar på alla möjliga låtsasmedicinska hot och åkommor han kantänka lider av. Till slut dör gubben på riktigt, vilket då blir symbolen för hur det gamla försvinner i den irisktalande bygden – den oföränderlighet som präglade både de första novellsamlingarna och den

första romanen ger alltså vika för en värld i förändring. Vad gäller *Barbed Wire* är det ett svårtillgängligt verk som egentligen uppstått som en serie polemiska artiklar, men i sin slutliga form kvävs det nästan av alla ordlekar och anspelningar.

Romanen *Athnuachan* inleds med att en jagberättare som under andra världskriget stridit i amerikanska armén och försmäktat som krigsfånge hos japanerna nu återvänder till sin gäliska hembygd i Connemara. Han är uppenbarligen övertygad om att livet där alltid förblir vid det gamla, men det visar sig att det moderna också hunnit dit. Här känner sig läsaren påmind om Séamus Ó Grianna, 'Máire', en produktiv men tjugig författare från Donegal, i vars språkligt lysande, men rätt konventionella och sentimentala noveller huvudpersonen inte sällan upplever äventyr i utlandet, där tiden verkligen lider och människorna med den – för att därefter återvända till hembygden, där de sedan som gamla gubbar sitter på samma bänk som de tidigare generationerna av gamla gubbar suttit och berättar för varandra om sina underbara öden i stora världen. Hos 'Máire' är Irlands *Gaeltacht*-bygder ett reservat utanför tiden och historien, men i Máirtín Ó Cadhains *Athnuachan* slutar de vara det.

År 1953 gav han ut ytterligare en samling noveller, *Cois Caoláire*, 'Vid Caoláire'. Caoláire eller An Caoláire Mór är det iriska namnet på Irlands enda fjord, Killary Harbour, som utgör den naturliga gränsen mellan grevskapen Galway och Mayo, och i dessa historier kom författaren verkligen inte långt bort från sin hembygd. Några av novellerna hade flera år tidigare kommit ut i *Feasta*, 'Hädanefters', en månadstidning som ges ut av språkorganisationen *Conradh na Gaeilge*. Ungefär samtidigt med dessa, i slutet på 1940-talet, hade samma tidskrift också tryckt tre noveller av den bretonske författaren Jakez Riou i Máirtín Ó Cadhains översättning – Ó Cadhain behärskade bretonska tillräckligt bra för att översätta litteratur från detta språk, låt vara att han anlidade bretonska modersmålstalare som assistenter för att kunna återge två av novellerna på iriska.

På 1950-talet blev Máirtín Ó Cadhain i stort sett accepterad som en del av det irisktalande etablissemanget, trots att han ofta väckte förargelse med sina kritiska åsikter om hur språkarbetet fördes. Han skrev artiklar på iriska i dagstidningen *Irish Times*,

ofta i polemisk ton, och anställdes som föreläsare i iriska på det anrika universitetet Trinity College i Dublin. Han fortsatte också skriva kortprosa: i de två sista novellsamlingar som utkom på hans livstid, *An tSraith ar Lár* ('Tegen som fattas') och *An tSraith dhá Tógáil* ('Tegen som skärs') samt i den postuma, år 1977 utkomna *An tSraith Tógtha* ('Den skurna tegen'), betraktar han världen ofta ur besynnerliga eller absurda synvinklar.

Den första novellen i samlingen *An tSraith ar Lár* är till exempel knappast längre än en vinjett: den heter *An Sean agus an Nua*, 'Det gamla och det nya'. Egentligen handlar den om en stad som förstörs av bomber från luften, måhända av en atombomb; men allt detta uttrycks i så abstrakta ordalag och begrepp att man är tvungen att läsa om novellen flera gånger innan man inser detta. För övrigt är motsättningen mellan det nya och det gamla ett tema i flera noveller i boken. I novellen *Sraith Eile ar Lár* ('En annan teg som fattas') beskriver författaren hästens förhållande till människan så som det upplevs av hästen; en av texterna i denna samling, som har den engelska titeln *A Simple Lesson*, är ett språkligt experiment som påminner om James Joyce, och snarare *Finnegans Wake* än *Ulysses*.

År 1965 dog Máirín Ní Rodaigh. Den nyblivne änkemannen struntade i att också hans egen hälsa började vackla: under sina sista år ägnade han sig igen åt att engagera sig politiskt för iriska språkets sak. Han började samarbeta med *Gluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta* – medborgarrättsrörelsen för *Gaeltacht*-bygderna. Det var en organisation som medvetet imiterade Martin Luther King och de andra samtida aktivisterna som kämpade för den afrikanskättade befolkningens medborgerliga rättigheter i Förenta staterna: många av de som engagerade sig i *Gaeltacht*-rörelsen var unga studerande som gått på Ó Cadhains egna föreläsningar. Iriskan lovordades kanske i festtal av rikspolitiker, men både den gamle rabulisten Ó Cadhain och de unga radikalerna ansåg att språket och dess modersmålstalare var offer för diskriminering: för dem var de irisktalande Irlands svarta. Dessa unga människor besjälades av samtida radikala rörelser och var mycket medvetna om vad som pågick bortom Atlanten: ett typiskt exempel var den då unga poeten, aktrisen och sångerskan Caitlín Maude, också engagerad som Vietnamaktivist. Den här nya språkrörelsen

väckte stor uppmärksamhet, men dessvärre försvann den snabbt från radarskärmen när Provisoriska IRA i Nordirland inledde sin nya väpnade kampanj.

År 1970 dog Máirtín Ó Cadhain, men hans litterära kvarlätenheter torde ännu innehålla publicerbart material som inte kommit ut i tryck. Det som finns att köpa i bokhandeln omfattar förutom de ovannämnda prosaverken också en del journalistik. De artiklar han gav ut i *Irish Times* står att finna i *Caiscín* – titeln på boken är det iriska ordet för helkornsbröd, och i jämförelse med författarens mest vågade modernistiska experiment är dessa texter minsann hälsosamt och okonstlat vardagsbröd; det som trycktes i tidskriften *Comhar* har samlats i *Caithfear Éisteacht* ('Man måste lyssna'). Det som språkorganisationen *Conradh na Gaeilge* publicerade i sin månadsskrift *Feasta* ('Hädanefter') har den fantasilösa titeln *Ó Cadhain i bhFeasta*, dvs. 'Ó Cadhain i Feasta'. Vad gäller Ó Cadhains ideologiska och politiska utgångspunkter, kan man studera dem i *Tone Inné agus Inniu*, 'Tone i går och i dag'; Tone är nationalistledaren Theobald Wolfe Tone (1763–1798) – och i det märkligt tvåspråkiga verket *An Ghaeilge Bheo – Destined to Pass*, i vars titel *An Ghaeilge Bheo* betyder 'det levande iriska språket'. Ó Cadhain inledde boken på engelska, men övergick till iriska efter dryga åttio sidor, vilket betyder att över två tredjedelar av manuskriptet var på hans egen besynnerliga form av detta språk.

Máirtín Ó Cadhains världsbild och ideologi var en blandning, inte nödvändigtvis en särskilt sammanhängande blandning, av många motstridiga influenser. Som ung studerande i Dublin var han medlem i Sankt Vincent de Pauls välgörenhetsförening, som koncentrerade sig på att påminna de fattiga om deras religiösa förpliktelser som katoliker; Ó Cadhain kände igen sin hembygds elände i de tiggare han råkade i huvudstaden och tyckte att det var mera soppa än själavård de behövde. Detta ledde honom till att bli någon sorts vänsterradikal, men man bör vara försiktig i att kalla honom marxist, trots att både irländska marxister och deras motståndare gärna vill utmåla honom som en sådan. En gestalt som mycket liknar Máirtín Ó Cadhain var Peadar O'Donnell, en vänsterradikal republikan från irisktalande Donegal som valde att skriva sina böcker på engelska. O'Donnell var med om att grunda den öppet marxistiska, kommunisterna närstående och

sovjetvänliga republikanska vänsterorganisationen Republikanska kongressen (*An Chomhdháil Phoblachtach/The Republican Congress*) år 1934, men betecknande nog tog Ó Cadhain inte O'Donnell i försvar när denne tillsammans med andra medlemmar i kongressen sparkades ur IRA.

Jag har i en tidigare essä (Höglund 2019, s. 60) kallat den irländska republikanismen för Irlands unika radikalism med dörrar öppna både mot vänstern, högern och katolicismen. Detta återspeglas inte minst i Máirtín Ó Cadhains världsbild och praktiska politik. De flyktingar från Bretagne som efter kriget tog sin tillflykt till Irland hade onekligen kollaborerat med tyskarna för att kunna främja det bretonska språkets sak, och de var ingalunda alla ovilliga att stämma in i den antisemitiska propagandakören under den nazistiska ockupationen. Ändå gick Ó Cadhain med på att samarbeta med en av dem för att publicera bretonska noveller på iriska – tydligen därför att hans egen politiska utveckling, när allt kommer omkring, hade styrts av hans djupa identifikation med hembygden och dess språk, och han kunde inte låta bli att känna förståelse för de bretonsktalande aktivisterna, som en liknande identifikation hade styrt åt motsatta hållet. Vad gällde den katolska kyrkan var Ó Cadhain inte dogmatiskt emot den: hans främsta förebråelse mot den var inte att den existerade, utan att den inte respekterade modersmålstalarnas språkrättigheter i de områden där språket ännu var levande.

Máirtín Ó Cadhain var en självförklarad revolutionär. Den revolution han eftersträvade var samtidigt en språklig, en kulturell och en politisk revolution: en revolution som skulle ha upphöjt landsbygdens genuina iriska till inspirationskälla för hela den gäliska kulturen på Irland och fråntagit det engelsktalande Irland dess hegemoni. Antagligen skulle den också ha inneburit slutet för anglosaxisk rätt i republiken Irland och återinförandet av de fornirländska lagar som på engelska kallas *brehon laws* (från *breitheamh*, pluralis *breithiúna*, det iriska ordet för 'domare') och som på iriska heter *féineachas*. Att den irländska revolutionen mot engelska kronan aldrig genomfört vare sig övergången från engelska till iriska eller från *common law* till gäliska lagar innebar för honom att Irland alltjämt regerades av England, eller av en engelsk mentalitet som för IRA-nationalisterna utgör den inre fienden.

Litteratur

Primärlitteratur

- Ó Cadhain, Máirtín (1948/1991): *An Braon Broghach*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Cadhain, Máirtín (2002): *An Ghaeilge Bheo – Destined to Pass*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Cadhain, Máirtín (1967/1982/1986): *An tSraith ar Lár*. Baile Átha Cliath: Sáirséal Ó Marcaigh.
- Ó Cadhain, Máirtín (1970/1981): *An tSraith dhá Tógáil*. Baile Átha Cliath: Sáirséal agus Dill.
- Ó Cadhain, Máirtín (1977): *An tSraith Tógtha*. Baile Átha Cliath: Sáirséal agus Dill.
- Ó Cadhain, Máirtín (1995): *Athnuachan*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Cadhain, Máirtín (2002): *Barbed Wire*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Cadhain, Máirtín (1998): *Caiscín. Altanna san Irish Times 1953/56*. Arna gcur in eagar ag Aindrias Ó Cathasaigh. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Cadhain, Máirtín (1999): *Caithfear Éisteacht! Aistí Mháirtín Uí Chadhain in Comhar*. Baile Átha Cliath: Comhar.
- Ó Cadhain, Máirtín (1953/2004): *Cois Caoláire*. Baile Átha Cliath: Sáirséal Ó Marcaigh.
- Ó Cadhain, Máirtín (1949/1965): *Cré na Cille*. Baile Átha Cliath: Sáirséal agus Dill.
- Ó Cadhain, Máirtín (1939/1975): *Idir Shúgradh agus Dáirtre*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Cadhain, Máirtín (1990): *Ó Cadhain i bhFeasta*. Baile Átha Cliath: Clódhanna Teoranta.
- Ó Cadhain, Máirtín (1999): *Tone – Inné agus Inniu*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.

En översättning av Máirtín Ó Cadhain:

- Kickham, Charles J (1986): *Saile Chaomhánach, nó: Na hUaigheanna Folmha*. An Dr Tomás de Bhaldraithe a d'ullmhaigh an t-eagrán seo. Baile Átha Cliath: An Gúm.

Sekundärlitteratur:

Costigan, an tSr. Bosco & Ó Curraoin, Seán (1987): *De Ghlaschloich an Oileáin. Beatha agus Saothar Mháirtín Uí Chadhain*. Béal an Daingin: Cló Iar-Chonnacht.

Denvir, Gearóid (1997): *Litríocht agus Pobal*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht.

Ó Cathasaigh, Aindrias (2002): *Ag samhlú troda – Máirtín Ó Cadhain 1905–1970*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.

Ó Cathasaigh, Aindrias (2005): *Daol na réabhlóide – Poblachtachas agus sóisialachas i smaointeoireacht Mháirtín Uí Chadhain*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.

Ó Ciosáin, Éamon (1993): *An tÉireannach 1934–1937. Nuachtán Sóisialach Gaeltachta*. [på pärmen: *Páipéar Sóisialach Gaeltachta*.] Leabhair Thaighde: An 74ú hImleabhar. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta.

Ó Conghaile, Mícheál (red.) (1986): *Gaeltacht Ráth Cairn – Léachtaí Comórtha*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht.

Ó Hainle, Cathal (red.) (1998): *Criostalú – Aistí ar Shaothar Mháirtín Uí Chadhain*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.

Två dokumentärer i DVD-form:

Ó Cadhain, Máirtín och Titley, Alan et al. (2007): *Rí an Fhocail & Ó Cadhain sa gCnocán Glas*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht.

Annat:

Höglund, Panu Petteri (2019): ”Iriska språket och irisk nationalism – en invigd outsiders syn”. *Finsk Tidskrift* 5/2019, s. 53–63

Mellan folkupplysning och statlig kontroll. Om statistikens Janushövdade roll i samhällsbygget

Bjarne Lindström

Som vetenskaplig assistent vid dåvarande Nordiska institutet för samhällsplanering (Nordplan) i början av 1980-talet noterade jag att Åland, till skillnad från Färöarna och Grönland, var mer eller mindre osynligt i samarbetet inom det Nordiska ministerrådet. Och detta trots att de tre autonomierna hade samma formella status i det nordiska samarbetet.

Vid mina försök att åstadkomma en förbättring av Ålands synlighet inom mitt eget nordiska samarbetsområde – forskar- och planerarnätverket kring Nordplan – märkte jag snart två problem. Bland de i samarbetet dominerande fem parterna (de nordiska staterna) fanns varken beredskap för, eller intresse av, en uppgradering av Ålands synlighet. Och vad värre var, de ansvariga företrädarna för Ålands självstyrelse, och då inte minst de ledande tjänstemännen, visade heller inget större intresse för frågan. Med det föga imponerande undantaget att ett av institutets seminarierum döptes till Åland, ledde mina förslag till ökad åländsk synlighet därför inte någon vart. Övriga seminarierum hade redan namn

efter de fem staterna plus de två danska autonomierna, Åland hade man "glömt bort".

~

När jag hösten 1986 återkom till Åland som planeringschef vid dåvarande Landskapsstyrelsen (nuvarande Landskapsregering) stötte jag på motsvarande åländsk osynlighet inom flera andra nordiska samarbetsområden. Ett av dessa var Nordiska ministerrådets statistiksamarbete, vars huvuduppgift var att sammanställa offentlig statistik om Norden och publicera den i form av en årligen utkommande *Nordisk statistisk årsbok*. Åländska data var integrerade i de finländska på samma sätt som de vanliga, icke-självstyrande, finska regionerna. Egna tabeller med statistik om Färöarna och Grönland ingick däremot i årsboken. Data om dessa två autonomier ingick inte heller i årsbokens danska riks-siffror. De hanterades i stället som egna statistikländer – alltså på samma sätt som de fem nordiska staterna.

Som en av chefstjänstemännen inom det åländska självstyret hade jag nu bättre möjligheter att göra något åt saken, och jag fick också stöd för detta bland de självstyrelsepolitiskt ansvariga. Jag trodde därför att en formell åländsk framställan till de ansvariga för årsboken inom Nordiska ministerrådet skulle lösa problemet med Ålands bristande synlighet i den nordiska statistiken. Men där hade jag fel. Det visade sig nämligen att alla "finska siffror", där Åland "självklart" ingick, kom från den finländska Statistikcentralen – och där var man helt främmande för möjligheten att behandla Åland på samma sätt som de två danska autonomierna.

En flera år lång period av diskussioner med Statistikcentralen och de för statistiken ansvariga inom det nordiska ministerråds-sekretariatet följde. Det finländska motståndet mot att i statistiskt hänseende behandla Åland på samma sätt som Danmark hantlade Färöarna och Grönland var väldigt tydligt. Alla tänkbara motargument lyftes fram, och då inte minst det – i och för sig korrekta, men i sammanhanget (Ålands synlighet i det nordiska samarbetet) mindre relevanta – påpekandet att Ålands autonomi jämfört med Färöarna och Grönland var mer begränsad. Ett av

de mer omöjliga, för att inte säga helt irrelevanta, argument som påtalades var att Åland i religiöst hänseende inte utgjorde ett eget biskopsstift.

Det hela blev så småningom allt mer pinsamt, inte minst för de inom ministerrådet ansvariga, och det finländska motståndet mot egna åländska tabeller i årsboken luckrades så småningom upp. Man gick till slut också med på att vissa nationella tabeller i den nordiska årsboken även kunde ha egna åländska siffror; en praxis som därefter gradvis utvidgades till allt fler tabeller. Den naturliga följderna av detta borde rimligen ha varit att Åland, på samma sätt som gällde för de danska autonomierna, tagits bort ur de finländska rikssiffrorna i årsbokens nationella tabeller.

Detta visade sig dock vara ett steg för långt för Statistikcentralen, som klargjorde att man aldrig skulle gå med på att statistiken gällande Finland inte samtidigt även innehöll motsvarande data för Åland. Detta var en inom den officiella statistiken rätt så ovanlig princip – Åland skulle således behandlas som ett separat statistikland, men samtidigt ändå vara en integrerad del av den finska statistiken – något som ledde till en del lätt förvånade (inofficiella) kommentarer bland de nordiska statistikkollegorna. Men detta var uppenbarligen en röd linje för Finland beträffande Åland i den nordiska statistiken, något som de åländska representanterna till slut också fann för gott att acceptera. Och denna rätt så udda kompromiss gäller än idag för den åländska autonomins plats i den nordiska statistiken.

~

Under mina mer än två decennier som den åländska statistik- och utredningsmyndigheten ÅSUB:s chef märkte jag och mina kollegor att många ålänningar ibland hade svårt att förstå vitsen med vår verksamhet. ”Det är ju ändå bara statistik”, ett krasst konstaterande från en äldre dam som fortfarande finns kvar i mitt minne. I den mån man alls funderat på statistikens roll var detta sannolikt en rätt vanlig uppfattning om dess – högst begränsade – betydelse.

Den här sortens statistikskepsis är nära besläktad med den kritik av den offentliga statistiken som redan i början av förra seklet slagkraftigt artikulerades av Mark Twain i *The North American*

Review: Lögn, förbannad lögn och statistik. Och kritiken stannar inte alltid vid ifrågasättandet av statistikens trovärdighet. Den slår ibland också över till ett betydligt mer långtgående ifrågasättande av sakkunskap och kunnande som sådant. En vidareutvecklad variant på samma tema, vilken på oklara grunder tillskrivits den brittiska 1800-tals biologen Thomas Huxley, är sålunda ”enkla lögnare, förbannade lögnare och experter”. Det finns med andra ord ett underliggande samband, om än ett oftast rätt så omedveten sådant, mellan misstron mot statistiska data och ett mera allmänt ifrågasättande av faktabaserade kunskaper och sakkunniga experter. Något som det växande stödet för de idag nyväckta populistiska rörelserna ofta tar upp och gör politik av.

Men även om den politik som utnyttjar misstro mot av data och offentlig statistik belagda kunskaper är på frammarsch runt om i världen, är det ändå viktigt att framhålla att detta inte är den enda uppfattningen om statistikens betydelse för det moderna samhällsbygget. Det råder sålunda – än så länge, bör man kanske tillägga – rätt stor enighet, inte bara bland politiska beslutsfattare och sakkunniga, utan också inom samhället i stort, om att de fakta som statistiken förmedlar är en förutsättning för framgångsrik politisk, social och ekonomisk utveckling av dagens allt mer komplexa samhällen. Den här positiva synen på statistiken går ofta hand i hand med etableringen av en allt mer omfattande och centraliserad statlig produktion av sociala och ekonomiska data. Det finns därmed en koppling mellan den offentliga statistikens framväxt och den politiska process som lett fram till den typ av territorialstater och suverän statsmakt som idag, på gott och ont, dominerar så mycket av våra liv – och den värld som vi lever i.

~

Den franska statistikern och vetenskapshistorikern Alain Desrosières har i sin läsvärda bok om den officiella statistikens historiska rötter och moderna utveckling formulerat den europeiska statistikproduktionens kärnproblematik på följande sätt (min översättning):

Hur, och med vilket syfte, kan på ett trovärdigt och säkert sätt skapas ett enda sammanhållet och väl avgränsat statistiskt aggregat [”makro-social enhet”] utgående från ett antal till sitt innehåll mer eller mindre disparata aggregat [sociala enheter]?

(Desrosières 1998, 101)

Men vad har då detta att göra med politik och statsbyggande? Mer än man skulle kunna tro, faktiskt. De inom statistiken utvecklade teknikerna för att från (unika) individdata och mindre dataaggregat bygga trovärdiga (statistiskt säkerställda), mer övergripande, sociala makroenheter har nämligen även visat sig fungera som ett användbart redskap i nationens, i praktiken därmed statens, tjänst. För vad har inte nations- och statsbyggandet ytterst alltid gällt om inte att – med våld om så skulle krävas – föra samman ett antal ursprungligen ofta rätt så disparata enheter till en enda övergripande statsbildning? En för den suveräna territorialstaten med statistikens kärnproblematik närbesläktad – oftast underförstådd, men alltid närvarande – frågeställning är sålunda: Hur på bästa sätt integrera ett antal olika regioner, sociala grupper och, i en del fall även olika språk, i ett avgränsat, sammanhållet och politiskt suveränt statsterritorium?

Det är därför inte överraskande att Desrosières i sin djupanalys av den officiella statistikens rötter kunnat påvisa ett starkt samband mellan statistikens utveckling och den europeiska statsbildningsprocessen. Detta var särskilt tydligt då nya stater växte fram genom sammanslagning av ett antal tidigare mer eller mindre självständiga politiska enheter (till exempel Tyskland, Italien) eller då äldre stater genomgick större politiska och ekonomiska omvälvningar (till exempel Frankrike, Storbritannien). Från att tidigare ha varit en sporadiskt förekommande och föga utvecklade kyrkligt-administrativ verksamhet blev statistiken en nationell, och därmed centraliserad, statlig angelägenhet.

Den allt mer centraliserade statistikproduktionen bidrog på flera sätt till konsolideringen av de under 1700- och 1800-talet nya och/eller ombildade europeiska staterna. Förutom att statistiska data gav underlag för bättre politisk och administrativ kontroll, gav statistiken också ett viktigt bidrag till formuleringen av en ny typ av statsideologi – vad som i dag brukar gå under beteckningen

(stats-)nationalism. Det handlar här om den offentliga statistikens förmåga att med "statistiska fakta" *bekräfta* och – tillsammans med ökad användning av en allt mer avancerad, statligt baserad, kartografi – *synliggöra* det egna statsterritoriet och dess befolkning. Eller med Desrosières egna ord (1998, 33): "The politico-cognitive construction of a space for common measurement to the scale of the One and Indivisible Nation". Föga förvånande alltså att några tidiga benämningar på det som vi idag allmänt kallar statistik var "politisk aritmetik", "social matematik" och "samhällsalgebra".

~

Den välkände franska filosofen och vetenskapshistorikern Michel Foucault har i sin djupanalys av maktens olika former på ett övertygande sätt kopplat samman utövandet av offentlig makt med begreppen *suveränitet* och *territorium*. All politiskt baserad makt kan enligt honom *til syvende og sist* härledas till den suveräna politiska kontrollen av ett tydligt avgränsat territorium. Den offentliga makten över medborgarna (genom våldsmonopol, lagstiftning, institutionellt regelverk, ekonomisk social och språklig normering med mera) säkras nämligen ytterst av kontrollen av det statsterritorium som medborgarna lever och verkar inom – och därmed är beroende av. Foucault har formulerat sambandet mellan politisk suveränitet, statlig maktutövning och territoriell kontroll på följande sätt:

Suveräniteten är förbundet med den typ av [offentlig, statlig] makt som utövas mycket mer över jorden [territoriet] och dess produkter än över kropparna [individerna, statssubjekten] och vad dessa utför.

(Foucault 2008, 48)

En väl fungerande och i förhållande till medborgarnas förutsättningar smidig politisk maktutövning kräver ett bra kunskapsunderlag och uppdaterade fakta (data). Det finns därför ett tydligt samband mellan statistikens (metod-)utveckling och den idag allt mer omfattande offentliga regleringen av vår typ av avancerade post-industriella samhällen. Den kanadensiske vetenskapsfilosofen Ian Hacking har sålunda i sin bok *The Taming of Chance* visat hur

statistikens metoder för att fastställa *det sannolika* (medelvärden, sannolikhetskalkyler), till skillnad från *det sanna* (unika händelser, säkerställda orsakssamband), utnyttjats som ett redskap, inte bara inom det samhällsvetenskapliga fältet, utan också för social kontroll och policyutveckling.

Enligt Hacking erbjuder den offentliga statistiken idag ett dataunderlag med en omfattning och kvalitet som möjliggör för statsmakten att – på ett sätt som aldrig tidigare varit möjligt – klassificera, räkna och registrera sina undersåtar, inklusive deras verksamheter, fritidsintressen och livsbetingelser. Han har även kartlagt den lavin av statistiska data som för detta ändamål sedan slutet av 1800-talet växt sig allt starkare och som idag penetrerar i stort sett varje litet skrymsle av vårt samhälle. Som ett slående exempel tar han upp den offentliga statistikens expansion och utveckling i USA (min översättning):

[Den växande] entusiasmen för statistiska data tydliggörs av de amerikanska folkräkningarna. Den första amerikanska folkräkningen innehöll fyra frågor för hushållen att svara på. Den tionde av de [varje decennium återkommande] folkräkningarna innehöll 13 010 frågor att besvaras av hushåll, företag, bönder, sjukhus, kyrkoförsamlingar m.m. Den 3 000-faldiga tillväxten är slående, men underskattar ändå den betydligt mer omfattande tillväxten i spridningen av publicerade datauppgifter om samhället: en 300 000-faldig ökning skulle sannolikt här vara en bättre uppskattning.

(Hacking 1990, 2)

Det är inte särskilt svårt att se kopplingen till framväxten av en statsmakt med stora behov av att med statistikens hjälp registrera och – internt (inomstatligt) såväl som externt (internationellt) – synliggöra sin befolkning. Konflikten kring Ålands plats i den nordiska statistikens nationella tabeller var med andra ord ingen tillfällighet. Tvärtom var den en naturlig följd av statistikens roll i den ideologiska, politiska och administrativa utveckling som lett fram till dagens internt sammanhållna och utåt strikt avgränsade territorialstater.

Vad som här kan förvåna är dock den tillåtande danska inställningen till sina två autonomier. En möjlig förklaring (som jag diskuterat mer utförligt i annat sammanhang) är Finlands jämfört med Danmark rätt så nya statsbildning i kombination med den

uppslitande konflikten kring Ålands statstillhörighet i anslutning till den finländska självständigheten. Det är därför ett rimligt antagande att den åländska statistikens status tenderar att vara mer känslig för Finland än vad som gäller för Danmark i förhållande till Färöarna och Grönland – en skillnad i hanteringen av de tre autonomierna som för övrigt även märks i flera andra avseenden.

~

Med utgångspunkt i Aristoteles kunskapsteori med sitt fokus på de tre begreppen *Episteme* (vetande), *Techne* (kunnande) och *Fronesis* (klokhets) har kunskapens olika former i århundraden penetrerats, (om-)definierats och debatterats. En vanlig utveckling och anpassning av den aristoteliska kunskapsteorin till dagens samhällsverklighet kan sammanfattas i fyra olika, men nära sammanhängande, former av kunskap: Fakta, Förståelse, Färdighet och Förtrogenhet – ofta kallat kunskapens fyra F. Utan att ge mig in i den omfattande, ibland också minst sagt snåriga, filosofiska och kunskapsteoretiska diskussionen om innehållet i dessa fyra kunskapskategorier, kan jag konstatera att statistiska data och statistisk metodutveckling bidragit till åtminstone tre av dem: Fakta (data), Förståelse (korrelationer, orsakssamband) och Förtrogenhet (offentliggörande och spridning av statistiska resultat). Det är alltså ingen tvekan om att den offentliga statistiken har haft, och fortsättningsvis har, en viktig roll i det moderna samhällsbygget.

Men som vi sett ovan, står det samtidigt klart att statistiken även har en annan, ofta mer underförstådd och för gemene man inte sällan osynlig, roll som redskap för statlig kontroll och politisk maktutövning. Exemplet med Åland i det nordiska statistiksamarbetet må vara ett marginellt uttryck för den här mer mörka och okända sidan av statistikens roll. Men den finländska reaktionen på Ålands önskemål om lika behandling som de andra två autonomierna i den nordiska statistiken, illustrerar hur viktig den offentliga statistiken faktiskt kan vara som en del i hävdandet av det "odelbara" och "okränkbara" statsterritoriet.

Statistiken och dess roll i det moderna samhällsbygget kan därmed liknas vid den tvehövdade romerska guden Janus. Å ena sidan som en främjare av nödvändiga kunskaper och fakta, å andra

sidan som redskap för statlig registrering, styrning och kontroll. Var den offentliga statistiken befinner sig på detta kontinuum mellan ytterlighetsrollerna (auktoritär) politisk kontroll och (nödvändig) kunskapsförsörjning varierar mellan olika nationella system (demokrati, diktatur med mera), men även över tid inom samma stat eller typ av stater.

Den svenska offentliga statistikens utveckling är här ett belysande exempel. Statistikprofessorn Olle Sjöström har sålunda noterat att organiseringen och kontrollen av den offentliga statistikproduktionen i Sverige hanterats på ett annat sätt än andra upplysnings- och kunskapsproducenter. I en offentlig föreläsning på temat *statistikens historia från Machiavelli till Sveriges statistiska centralbyrå* säger Sjöström (2005) bland annat följande:

Svensk politik har tagit ställning till den statliga statistikens villkor på ett helt annat sätt än till andra media, där en mångfald av skilda 'kanaler' eftersträvats. Statistiken har däremot inte blivit friare utan snarare mer bunden [till statliga beslut och pengar] än tidigare. Statistiken kan sägas ha en enda helt dominerande 'kanal', den statistiska centralbyrån.

Den sekelgama trenden mot ökad statlig kontroll över statistikproduktionen märks även, om än i varierande grad, inom flertalet av världens övriga stater. Under de senaste decennierna har kontrollen av statistikens produktion och spridning emellertid fått en helt ny utmaning: *Big data*, alltså den globala lavin av (individ-) data som fortlöpande, och i allt större omfattning, genereras av de nya typer av konsumtions-, distributions- och produktionsmiljöer som den digitala www-revolutionen skapat. Föga överraskande därför att ett ofta återkommande diskussionstema på de nordiska statistikermöten som jag bevistade under mina sista år som Ålands statistikchef gällde hanteringen av dessa ur statlig synpunkt så svårfångade och svårreglerade datamängder.

~

Det enda man med säkerhet kan säga om framtiden, i alla fall på lite längre sikt, är att den inte är förutsägbar. Men när detta väl är sagt, tror jag ändå att man kan utgå från att produktionen av kunskap i form av ständigt nya dataflöden kommer att bestå, och

sannolikt även uppvisa en snabb – för att inte säga exponentiell – tillväxt. Det gäller då att inte tappa bort insikten om statistikens tudelade janusansikte, och säkra att möjligheten till politisk reglering och kontroll inte överflyglar den betydligt viktigare och mer positiva rollen som producent av för samhällsbygget nödvändig faktakunskap.

Risken är annars att man i hamnar i en situation som Harry Truman, före detta amerikansk president, varnade för när han i en föreläsning vid Columbia University i april 1959 påpekade att om vi i den demokratiska världen lyckas skapa en maximalt välinformerad, och därmed maximalt effektiv, statsapparat har vi i praktiken också skapat förutsättningarna för en politisk diktatur.

Litteratur

- Ackrén, Maria & Lindström, Bjarne (2012): "Autonomy development, irredentism and secessionism in a Nordic context", *Commonwealth & Comparative Politics*, 50(4) s. 494–511.
- Desrosières, Alain (1998): *The Politics of Large Numbers. A History of Statistical Reasoning*. Cambridge Mass. & London: Harvard University Press.
- Foucault, Michel (2008): *Samhället måste försvaras*. Föreläsningar vid Collège de France 1975–1976. Stockholm: Tankekraft Förlag.
- Hacking, Ian (1990): *The Taming of Chance*. Cambridge UK & New York: Cambridge University Press.
- Lindström, Bjarne (2019): "State Integration vs. Regional Exceptionalism", *Baltic Worlds* XII(1), s. 57–69.
- Sjöström, Olle (2005): *Statistikens historia – från Machiavelli till SCB*. Föreläsning den 5 okt 2005, Stockholm. <http://gidlunds.se/godis/stathist.doc> [hämtat 23.8.2023].
- Twain, Mark (1907): "Chapters from My Autobiography", *The North American Review* 185(615), s. 113–122.

■ Ett mer holistiskt strålkastarljus: Kroppar, material, språk och texter i pedagogiska interaktioner

Pilvi Heinonen och Ulla Karvonen (red.): *Katso kuule koulua. Kehollisuus, materiaalisuus ja teksti koulun vuorovaikutuksessa*. Vastapaino, Tammerfors 2022.

Boken *Katso kuule koulua. Kehollisuus, materiaalisuus ja teksti koulun vuorovaikutuksessa* närmar sig synnerligen relevanta teman för samtidens skola och utbildning. Elever och studerande är levande, lärande kroppar som möter varandra och sina lärare – även de kroppar – i fysiska eller digitala rum och olika språk- och textlandskap. Trots detta har mycket av den tidigare pedagogiska forskningen förbisett betydelsen av kroppslighet och materialitet för lärande. Historiskt sett har verbalspråket länge stått ensamt i strålkastarljuset. Kroppar, material och fysiska miljöer har placerats i bakgrunden, som delar av den kontext där lärande och undervisning sker. Att lärande och kunskap skulle vara bundet och begränsat till verbalspråket är dock ett snävt och naivt antagande. Boken bemöter detta genom att belysa att lärande och undervisning sker i interaktioner där kroppslighet, materialitet och texter har stora betydelser.

Boken är redigerad av Pilvi Heinonen och Ulla Karvonen och samlar 23 författare. Bland författarna finns forskare, lärarutbildare och lärare som representerar fält som exempelvis förstaspråksdidaktik, småbarnspedagogik, pedagogik och lingvistik. De elva

kapitlen berör olika utbildningsnivåer och bidrar till att på olika sätt bredda strålkastarljuset mot en förståelse av att lärande sker i kroppsliga och materiella processer och i mångsidiga språk- och textlandskap. Ett centralt begrepp som genomsyrar kapitlen i olika grad är *interaktion*, som pekar på att lärande sker i interaktioner mellan elever, mellan elever och lärare, mellan människor och den sociala och materiella miljö de är en del av. I inledningen betonar Karvonen att boken har en strävan att rikta uppmärksamhet mot vilka pedagogiska potentialer som kroppslighet, materialitet och mångsidiga språk- och textlandskap kan medföra. Utifrån dess strävan och innehåll kan jag således relatera boken till pågående rörelser och vändningar, såsom den kroppsliga vändningen och den materiella vändningen. Dessa vändningar är synliga på det internationella fältet och har nyligen börjat få alltmer uppmärksamhet inom finländsk och nordisk forskning i pedagogik.

Boken består av tre delar. Den första delen berör klassrummets materiella ekologi och kroppsliga interaktioner och bygger på samtalsanalytiska studier där videoobservationer utgör värdefulla inblickar i de undersökta pedagogiska praktikerna. Övergripande belyser kapitlen – som exempelvis fokuserar på interaktioner i tröstande beröring, kollaborativt skrivande, programmering, samt sångteknik och sång – hurdana betydelser kroppslighet och materialiteter har i pedagogiska interaktioner, som på inget sätt är begränsade till endast verbalspråk. Ett gott exempel är Arja Piirainen-Marsh och Leila Kääntäs studie om elevers (åk 7–9) kroppsliga interaktioner och användning av material i grupparbeten under lektioner i fysik, kemi och gymnastik. Forskarna visar hur elevernas förhandlingar genomförs främst genom kroppsliga rörelser och handlingar, ofta helt utan tal. En särdeles relevant koppling görs till betydelsen av elevers kroppsliga litteracitet, som kan förstås som kroppars kunnande, kommunikation och orientering i olika interaktioner. Den första delen visar på kroppens väsentliga roll i pedagogiska interaktioner och därför ser jag det som angeläget att ägna mer uppmärksamhet åt stöttning och utveckling av elevers kroppsliga litteracitet i såväl forskning som utbildning.

Den andra delen öppnar upp olika perspektiv på klassrummets mångsidiga språk- och textlandskap. Här används en större bredd

av metodologier, exempelvis interaktionell sociolingvistik och diskursanalys. Denna del riktar strålkastarljuset mot olika slags texter – nyhetsrubriker, läromedel, faktatexter och skönlitterära texter – och den växande språkliga mångfalden i finländska skolor. Heini Lehtonen tar sig an frågor såsom vems och vilka språk som syns och hörs och får synas och höras i skolan, samt vem som får bestämma detta. I skrivande stund är dessa frågor synnerligen aktuella och angelägna. De pekar på vikten av att alla(s) språk räknas och är respekterade och betonar betydelsen av språkmedveten undervisning i samtidens och framtidens skola och utbildning.

Slutligen får relativt nya metodologiska angreppssätt på pedagogisk forskning utrymme i den tredje och sista delen. Genom etnografiska data från en modersmålslektion i en yrkesskola analyserar Penni Pietilä, Sirpa Lappalainen och Elina Lahelma genus från olika teoretiska perspektiv. Teorier såsom hegemonisk maskulinitet, performativitetsteori och nymaterialism används för att utforska hur genus kan förstås på olika sätt i det undersökta materialet. Ulla-Maija Salo tar sig vidare an skolan som plats och skolans platser genom att utforska texter om minnesvärda lärare. Med ett essäistiskt och personligt grepp i analysen undersöker hon vilka känslor, affekter och sinnesförnimmelser som produceras i relation till skolans platser. I min läsning av den tredje delen kan jag relatera studierna till ett växande postkvalitativt metodologiskt fält som dels skapar nya sätt att analysera och rapportera forskning, dels positionerar och värdesätter en kroppslig och multisensorisk forskare inuti den undersökta praktiken. Detta kan relateras till ytterligare en vändning, en ontologisk vändning, som bland annat pekar på att kunskap inte är statisk eller människocentrerad, utan ständigt i dynamisk tillblivelse och skapad i relationer mellan människor och materialiteter.

En av bokens styrkor är bredden i utbildningskontexter, från småbarnspedagogiken till andra stadiets utbildning, och olika ämnesdidaktiska fält. Samtidigt gör detta att bokens målgrupp blir väldigt bred och att boken stundvis känns aningen spretande. De pedagogiska kontexter som läsarna själva har en koppling till kommer förmodligen att göra vissa kapitel mer tilltalande, snarare än boken som helhet. Men boken skapar en ypperlig möjlighet för läsare att plocka russin ur kakan. Det stora bidraget är dock att

strålkastarljuset riktas mot hur pedagogiska interaktioner sker i språkliga, kroppsliga och materiella processer – boken öppnar upp för och betonar vikten av en holistisk syn på lärande och interaktioner. Boken är ett välkommet bidrag till den samtida finländska skolan och utbildningen, vilka har genomgått stora förändringar och breddats under de senaste åren. I inledningen positionerar Karvonen också boken i förhållande till dessa förändringar. Konkreta exempel är den förlängda läroplikten och försöket med en tvåårig förskola. När förändringens vindar blåser på skol- och utbildningsfältet menar jag att frågan om kunskapssyn(er) blir viktig att beakta. Frågan kan även länkas samman med diskussionen om elevens resultat i standardiserade mätningar såsom PISA. I sådana tester förblir det lärande som sker i, med och genom kroppsliga och materiella processer förbisedda. Boken utgör således ett värdefullt bidrag till frågan om vad räknas – och bör räknas – som kunskap.

Sammantaget visar boken på ett flertal pedagogiska potentialer som kroppslighet, materialitet och mångsidiga text- och språklandskap kan medföra lärande och undervisning – potentialer som dagens skola och utbildning inte har råd att förbise.

Sofia Jusslin

■ Akademiens moder och Åbobornas system

Pia Heikkilä: Klippan i en krets av kvinnor. Anna Bäckström – en aboensisk aktivist. Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner, biografiserien nr 20, Helsingfors 2022.

”Det har sagts att Anna Bäckström var en av initiativtagarna till Åbo Akademi. Det är fel. Det var hon, hon allena och ingen annan”. Detta yttrades vid Bäckströms begravning 1942. Mot denna bakgrund är det idag förvånande att Anna Bäckström i flera decennier varit okänd och ouppmärksam vid Åbo Akademi. I Svante Dahlströms ungefär 800-sidiga 50-års historik om akademien (1968, 365) upptar text om Anna Bäckström ungefär en sida. Det är inte en dag för tidigt att tomrummet nu fylls av Pia Heikkilä. Biografin är fyllig, lättläst och tankeväckande. Heikkiläs bakgrundsarbete är imponerande. Hon bygger i synnerhet på Anna Bäckströms (1875–1942) omfattande brevsamling, deponerad på Åbo Akademi.

Heikkilä har skrivit en traditionell biografi med början i uppväxten i bruksmiljö i en tjänstemannafamilj med fem barn och med slutet i de sista åren, som infaller under krigstiden. Samtidigt gör Heikkilä en viss tematisering av eller djupdykning i Bäckströms vuxna liv som hon sammanfattar i två huvudteman: väninnorna och aktivismen. De fångas väl i bokens titel. En stramare tematisk struktur hade lyft biografin till en högre nivå. I viss mån har en stramare tematik försvärats av Heikkiläs material, de personfixerade breven. Som ett bitema beskriver Heikkilä Bäckströms verksamhet vid akademien, hennes längsta yrkeskarriär, från 1918 till 1942, med avgörande förberedelse ända från 1902.

Heikkiläs biografi är inte en vetenskaplig studie, vilket framgår av avsaknaden av notapparater och av att hon gör sina egna (odokumenterade) tolkningar av Bäckströms tankar, känslor och handlingar på basis av brev till vänner och släktingar. Det kräver därför av en akademisk läsare att hen glömmer vanan att kräva akribi och låter sig fångas av Bäckströms spännande liv och av Heikkiläs fångslande beskrivning. Hon kontextualiserar förtjänstfullt den tidsålder Bäckström levde i med beskrivning av historiska skeenden, miljöer och tankevärldar.

Bäckström var född i Sverige, svensk medborgare, uppväxt i Dalsbruk och började 1887 i den statliga Svenska fruntimmersskolan i Åbo, där hon gick fyra år. Då kunde inte studentexamen avläggas. Det blev möjligt tre år senare vid den privata Heurlinska skolan för flickor. Efter kontoristjobb bland annat på Fiskars bruk kom Bäckström till Åbo 1899 för att arbeta på Segerstråles advokatbyrå. Före sin anställning vid Åbo Akademi kom Bäckström att arbeta bland annat som sekreterare i Uppfostringsnämnden i Åbo och samtidigt som ekonom för Åbo stadsbibliotek och bokföreläsare för de akademiska sommarkurserna, av ekonomisk nödvändighet. Bäckström hade varken ärvd förmögenhet eller ett inkomstbringande äktenskap att förlita sig på.

Arbetet som sekreterare för Uppfostringsnämnden, i 2000-talets termer ungefär chef för socialsektorn, gav Bäckström insyn i sekelskiftets misär. Det kom att få bestående konsekvenser Åboborna till fromma. Bäckström bidrog till att barnkrubbor, barnrådgivning och barnsjukhus grundades. Under hela sitt liv hjälpte hon enskilda i behov av ekonomisk hjälp.

Heikkiläs huvudfokus är Bäckström i kretsen av väninnor och föreningsverksamhet. Särskilt framträdande är väninnan Alfhild Holmberg (första kvinnan på Åbo Underrättelser), Karin Spooft (läkare) och Alma Söderhjelm (Åbo Akademis första kvinnliga professor). Men många andra viktiga Åbokvinnor skyntar förbi, till exempel Aline Grönberg (Vaddmamman). Väninnerrelationerna var intensiva, intima och passionerade. Pia Heikkilä resonerar kring den eventuella skillnaden mellan början av 1900-talets väninnekärlek och dagens samkönade kärleksförhållanden utan att komma med definitiva slutsatser. Bäckströms brevsamling och arkiv tillsammans med hennes samtida väninnors motsvarande kunde ge stoff för en queer läsning liksom en queerfeministisk akademisk studie.

Också om Heikkilä lägger huvudvikten på Bäckströms väninnor, tecknar hon fram det större sammanhang de förekom i. Bäckströms betydelse för förenings- och kulturlivet i Åbo kan inte överskattas. Föreningarna gav en plattform för ett rikt liv med nöjen, intellektuell stimulans och sociala nätverk. Ett viktigt forum var Åbo-Unionen där Bäckström var ordförande i många år, med pauser för Karin Spooft. Bäckströms insatser kan spåras

ännu idag i den kvinno- och föreningsaktivism som hon var med om att skapa.

Bäckström var aktivist ut i fingerspetsarna. Redan i början på 1900-talet, efter Februarimanifestet som slog ned som en bomb i Finland, uppstod förryskningsmotstånd som också fick radikala drag. Sträng censur rädde, föreningar och sammankomster förbjöds. Rysk femårig värnplikt infördes liksom obligatorisk skolryska. Bäckström var med hull och hår med i kampen mot det ryska tsarväldet. Hon var enligt Heikkilä inte medlem i Kvinnokagalen, men däremot i Finska aktiva motståndspartiet som gav ut skrifter och distribuerade dem i hemlighet. Bäckström var hemlig kurir, men också människosmugglare. Via sitt sociala nätverk i Åbo och också i Sverige var Bäckström synnerligen behjälplig i det farliga arbetet att smugla ryska anarkister, revolutionärer och terrorister till och från Finland genom den reguljära fartygstrafiken till Stockholm. Mot bakgrund av vad som hände i Ryssland efter 1917 (fram till denna dag) frågar sig Heikkilä om ändamålen helgade medlen. Själv såg Bäckström sitt glödande engagemang i denna aktivism å ena sidan som nödvändig hjälp till förtryckta och förföljda människor. Å andra sidan tycks hon ha betraktat verksamheten som fosterländsk genom målet att befria Finland från det förhatliga ryska styret. Bäckström blev varken marxist, socialist eller kommunist utan denna del av hennes aktivism ebbade ut när aktivistpartiet lades ner.

Den tidiga och kortvariga politiska aktivismen ersattes av Bäckströms livslånga kvinnoaktivism. Hon bjöd in aktuella föreläsare, ordnade program för dem och spred deras budskap. Åbo besöktes bland annat av Alma Söderhjelm innan denna blev professor, av Selma Lagerlöf och av Alva Myrdal. Bäckström deltog i internationella kvinnokongresser och blev en berest kvinna.

Bäckström var alltså den som kan räknas som Åbo Akademis intellektuella grundare. I Åbo hade hon saknat intellektuell stimulans. Tillsammans med väninnan Alfhild Holmberg och Åbo Underrättelsers benägna bistånd startade hon en föreläsningsserie 1902 som hölls i en full Solennitetssal, mot betalning. Föreläsningarna blev en succé, utvecklades till sommarkurser för att bli innehåll i ett universitet, Åbo Akademi. Anna Bäckström var den som skaffade föreläsare, publik och stod för de praktiska

arrangemangen. När Akademin startade 1918 blev hon dess kamrer, alltså ekonomichef. Som sådan kom hon att kallas akademiens chef och hjärta. Chef för att hon höll i pengarna också under kaotiska och ekonomiskt bekymmersamma tider. Hjärta för att hon så att säga fixade det mesta när insatser behövdes, (också ur egen ficka) och hade förståelse för professorer som vare sig hade koll på sin egen eller akademiens budget.

Harriet Silius

■ En hyllning till Svenskan i Finland

Marika Tandefelt: *Reflektioner om svenskan i Finland – i dag och i går*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2022. E-bok.

Bokserien *Svenskan i Finland – i dag och i går*, utgiven av Svenska litteratursällskapet i Finland, blev klar år 2019. I sex delar beskrivs svenskan i Finland ur olika perspektiv, med en strävan att sammantagat ge en helhetsbild av den finländska regionala varieteten av svenska. Antologin *Reflektioner om svenskan i Finland – i dag och i går* innehåller i sin tur precis det som titeln uttrycker, d.v.s. tankar kring och synpunkter på svenskan i Finland, men framför allt på *Svenskan i Finland*, alltså bokserien. Språkvetare från både Sverige och Finland bidrar med reflektioner om seriens tillblivelseprocess, dess innehåll, nya forskningsuppslag och lärdomar för framtida motsvarande projekt. Redaktör för antologin, liksom för bokserien,

är Marika Tandefelt, och utgivare är Svenska litteratursällskapet i Finland.

Inledningsvis begrundar Mats Thelander vad man som sverigesvensk läsare kan fästa sig vid när man läser böckerna om svenskan i Finland. Därtill ger han synpunkter på den akademiska finländska svenskan, utifrån en synvinkel som granskare av författarmanus. När det gäller det sistnämnda konstaterar Thelander att det knappast finns något som utmärker den vetenskapliga finländska svenskan, utan att de krångliga strukturer och krampaktiga formuleringar han i vissa fall mött snarast torde ha ett samband med skribentens ovana att skriva akademiskt, och att sådana språkliga krumbukter förekommer både på sverigesvenskt och finlandssvenskt håll. Thelander erinrar sig sina egna tidiga texter, och den anekdoten fungerar särdeles befriande för vilken skribent som helst. Thelanders helhetsomdöme är att en sverigesvensk läsare har stor behållning av bokserien och hans synpunkter är överväldigande positiva.

Också Olle Josephson kommenterar bokserien ur ett sverigesvenskt perspektiv. Han tar avstamp i två grundläggande egenskaper hos svenskan i Finland, som skiljer den från svenskan i Sverige: finlandssvenskans position som dominerad pluricentrisk varietet samt finlandssvenskans förhållande till såväl andra språk som till varieteter av samma språk. Medan sverigesvenskan står under tryck enbart från ett enda annat språk (engelskan) står finlandssvenskan under tryck från flera språk (finskan, engelskan, sverigesvenskan), samtidigt som den möter regionala varieteter och dialekter, som generellt har en starkare närvaro här än i Sverige. Dessa aspekter av finlandssvenskans särart i jämförelse med sverigesvenskans har naturligtvis konsekvenser för vilka perspektiv som blir framträdande när svenskan i Finland beskrivs. Det är emellertid inte en invändning mot vad som behandlas i bokserien, tvärtom. Enligt Josephson gör det innehållet särskilt upplyftande för en sverigesvensk läsare.

Pirkko Nuolijärvi granskar bokserien ur en finskspråkig finländares synvinkel. Hon tar fasta på relationen mellan finskan och svenskan i det finländska samhället, och gör till exempel jämförelser mellan den finska och finlandssvenska dialektsituationen och mellan finska, finlandssvenska och sverigesvenska samtalsmönster.

Också Nuolijärvi hyllar bokserien, men hon lyfter samtidigt fram nya forskningsuppslag som läsningen fått henne att tänka på. Det är fräscht. Det visar att språket lever och förändras, att ny forskning ständigt behövs och att inte ens en bokserie på sex volymer kan beskriva alla aspekter av ett språk på ett fullständigt uttömmande sätt.

Ann-Marie Ivars bidrag handlar om språklig variation inom den svenska språkgemenskapen i Finland. Texten bygger delvis på dialektvolymen i bokserien (*Dialekter och småstadsspråk I:r*), men också ett nyskrivet avsnitt om motsättningen mellan dialekt och högspråk ingår och utgör ett slags komplement till dialektvolymen. I den meningen skiljer sig Ivars text från de övriga i antologin.

I den sista texten redogör Nina Martola för arbetet med den korpus som skapades inom ramen för bokserieprojektet. Martola definierar en korpus som ”en förhållandevis omfattande, systematiskt sammanställd samling av språk, skrivet eller talat”. Som ett led i bokserieprojektet sammanställdes alltså en sådan materialbank, som i dag finns tillgänglig för alla som vill göra språkliga sökningar. För språkforskningen är det en ovärderlig resurs. Martolas text är intressant läsning för den som inte är så insatt i vad en korpus är, hur en sådan fungerar och hur korpusanvändning skiljer sig från googling. Att texten också fungerar som dokumentation av arbetet med korpusen är värdefullt när materialet i sinom tid ska utökas.

De tre inledande texterna i antologin genomsyras av lovord över bokserien *Svenskan i Finland – i dag och i går*. Också sting av avundsjuka skymtar fram, både explicit och implicit: Varför finns inget liknande verk om svenskan i Sverige? Det borde finnas ett motsvarande verk om finskan! Anmärkningarna ligger på yttersta detaljnivå – Thelander tycker till exempel att fotnoter hade varit att föredra framför slutnoter. Möjligen hade sådana anmärkningar kunnat framföras direkt till redaktören eller utgivaren, men samtidigt exemplifierar de förstas det faktum att bokserien helt enkelt anses vara strålande.

Antologins övergripande syfte – att reflektera kring bokverket *Svenskan i Finland* ur olika perspektiv – uppfylls väl. Det är spännande läsning som ger bokverket ett mervärde: den typen av efterhandsreflektioner och dokumentation av arbetsprocesser

som texterna i antologin bidrar med torde vara sällsynta när det gäller motsvarande bokserier. Men man behöver inte ha läst de sex böckerna om svenskan i Finland för att få ut något av antologin. Texterna är synnerligen läsvärda i sig själva, och jag är övertygad om att alla språkitresserade kan ha behållning av dem.

Sarah Wikner

■ Det blygsamma stuglivet – lösningen på våra miljöproblem?

Valkonen, Jarno: *Mökin Kanssa Ajattelu: Ympäristösosiologinen mielikuviutus ympäristökriisin aikakaudella*. Vastapaino, Tammerfors 2022.

Rent vatten rinner ur kranen för att sedan spolas ner i avloppet, mjölkkartongen kastas i soporna varefter sopbilen kör bort den, med ett tryck på strömbrytaren lyser lampan i vardagsrummet och genom en vridning på värmeelementet stiger temperaturen i hemmet. Resurser går in och ut ur våra bostäder som en ämnesomsättning utan att vi egentligen reflekterar över det. Den här livsstilen möjliggörs av en fungerande infrastruktur. Men hur fungerande är den här infrastrukturen om vi ställer den mot miljö och hållbarhet?

Jarno Valkonen, professor i miljösociologi vid Lapplands universitet vill genom boken *Mökin kanssa ajattelu — Ympäristösosiologinen mielikuviutus ympäristökriisin aikakaudella* förstå det levda livet som en del av en större social och ekologisk verklighet

för att finna lösningar på framtidens boendeformer. Det här gör han, kanske något förvånande, genom att ta avstamp i sitt eget stugliv. Boken är tvärvetenskaplig med både humanistiska och samhällsvetenskapliga drag. Den är populärvetenskaplig och riktar sig till en bred publik, men speciellt till alla som är intresserade av hållbarhet och miljöfrågor eller kanske framför allt till dem som vill, eller borde granska sina egna konsumtionsvanor.

Valkonen har till stor del skrivit boken på sin egen stuga vid Enare träsk under våren 2020 då pandemin påverkade vardagen. Valkonen beskriver sin stuga som blygsam, med hänvisningen till att den inte är kopplad till infrastruktur. Genom att beskriva sin livsstil på stugan vill han problematisera och samtidigt ge alternativa lösningar till normalboendet. Med normalboende menar han här boende som är kopplat till infrastruktur, alltså ett modernt västerländskt boende där bostaden är kopplad till vatten-, el- och avloppsnät och ett fungerande avfallshanteringsystem. Det som enligt Valkonen skiljer stugboendet från normalboendet är att stugan ligger utanför infrastrukturen. Hans gränsdragning är intressant, för en stor del av Finlands stugor blir i det här fallet utanför. Idag är till exempel 79 % av de finländska fritidshusen kopplade till elnätet, vilket betyder att Valkonens stugliv är av det ovanligare slaget.

Idén till boken kom till i samband med forskningsprojektet *The waste society: Living with material Overflows* som undersökte materiellt överflöd i samhället, vilket tydligt syns i bokens tematik. Valkonen fokuserar på de praktiska skillnaderna mellan vardagslivet och stuglivet som möjliggör boendet på platserna. Här inkluderar han *energi, vatten* och *avfall*, vilka öppnas upp i separata kapitel i boken. Kapitlet om stugan och vattnet är speciellt intressant.

Valkonen använder sig av en autoetnografisk metod och beskriver detaljerat hur han går till väga för att möjliggöra boendet på stugan. Han använder sin egen teori: *mökin kanssa ajattelu*, som på svenska kunde översättas till *att tänka med stugan*. Han beskriver teorin som utövande av den miljösociologiska fantasin där kunskap och plats är oskiljaktiga delar i vetandet. Som ett exempel på det här vetandet använder han vad som sker när han vaknar av kylan på stugan. Kylan berättar att det är kallt vinterväder ute och att det är dags att sätta eld i öppna spisen. Nästa kväll innan läggdags

överväger han sovsäck för att hålla värmen kommande natt. Hans kunskap om hur man ska bo på stugan vintertid är ett resultat av stugans, kroppens och vintervädrets samspel.

Det som Valkonen menar är normalboendets stora problem är att vi blivit blinda för de resurser vi använder. Då vi använder el eller vatten tänker vi inte på att vi använder natur. Naturen som vi använder har börjat ses som självklara tjänster som avskärmats från deras ursprung. I motsats till det här har vi livet på den blygsamma stugan, där människan tydligt ser och känner kretsloppet av de tjänster hon använder. Då hon bär vatten från sjön till stugan, hugger ved för bastun eller tömmer dasset måste kroppen arbeta. Naturens påtaglighet genom alla människans sinnen gör användandet av naturen mera konkret. Det här gör att uppskattningen av och närheten till naturen blir starkare, samtidigt som människan använder resurserna på ett mer eftertänksamt sätt. Stuglivet berättar om en livsstil som det moderna samhället skjutit åt sidan, men Valkonen medger att stugan också berättar om en västerländsk privilegierad livsstil som möjliggör utövandet av det så kallade *blygsamma livet* som en del av överflödet.

Bokens titel är intresseväckande, men den hade gärna tydligare fått berätta att Valkonen undersöker normalboende snarare än stugliv. I viss mån saknar jag också en mera reflekterande hållning till hans egna praktiker på stugan. Att exempelvis värma upp bastun varje dag eller att köra upp stigar med snöskoter är några av de praktiker som han hade kunnat visa att han också medvetet reflekterar över. Hans sätt att berätta om sitt stugliv är medryckande, men också något romantiserande. Även andra studier visar att stugägare tenderar att romantisera sitt stugliv och just därför hade jag gärna sett en mera kritisk hållning till hans eget stugliv.

Jag motsätter mig inte då Valkonen skriver att man i det blygsamma stuglivet kan finna riktlinjer för hur vi i framtiden kan leva hållbart både kulturellt och miljömässigt, men det romantiserade sättet han framställer sitt stugliv på visar också tydligt hans urbana synsätt på det rurala och kroppsliga arbetet. Slutligen är hans studie tidsenlig och hans angreppssätt att studera normalboendet genom stuglivet intressant. Även om Valkonen inte kommer fram till någon direkt lösning på våra konsumtions- och boendevanor ifrågasätter och belyser han det vardagliga livet och

den resursanvändning som vi ser som alldeles för självklar. Han ger i alla fall mig en tankeställare, och det om något visar att han ändå lyckats med sina resonemang.

Julia Öhman

Medverkande

Kjell Andersson, professor emeritus i rural forskning,

Åbo Akademi, Vasa (kjell.andersson@abo.fi)

Mikaela Björklund, PeD, stadsdirektör i Närpes stad

(mikaela.bjorklund@narpes.fi)

Ruth Grütters, Ph.D, førsteamanuensis i norskdidaktikk, NTNU

Trondheim, Norge (ruth.grutters@ntnu.no)

Ria Heilä-Ylikallio, professor i svenska och litteratur med

didaktisk inriktning vid Åbo Akademi

(ria.heila-ylikallio@abo.fi).

Panu Petteri Höglund, forskarstuderande i tysk filologi vid Åbo

Akademi (phoglund@abo.fi)

Sofia Jusslin, PeD, universitetslektor i svenska och litteratur med

didaktisk inriktning vid Åbo Akademi (sofia.jusslin@abo.fi)

Bjarne Lindström, FL, oberoende seniorkonsult och forskare.

Tidigare direktör för Ålands statistik- och utredningsbyrå

(ÅSUB) samt chef för Nordiska institutet för regionalpolitisk

forskning (NordREFO/Nordregio)

(bjarne.lindstrom@aland.net)

Sofie Lundell, PeM, doktorand i pedagogiska vetenskaper vid

Åbo Akademi (sofie.lundell@abo.fi)

Harriet Silius, professor emerita i genusvetenskap vid

Åbo Akademi (harriet.silius@abo.fi)

Sarah Wikner, FD, forskare i svenska språket vid Åbo Akademi

(sarah.wikner@abo.fi)

Julia Öhman, FM, doktorand i nordisk folkloristik vid Åbo

Akademi (julia.ohman@abo.fi)